DE FESTI ET PAVLI LOCIS PLAVTINIS

DISSERTATIO PHILOLOGICA

QVAM SCRIPSIT

AD SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORVM IENENSIVM ORDINE

RITE IMPETRANDOS

EDVARDVS LEIDOLPH

OLBERSLEBENIENSIS

LIPSIAE

TYPIS B. G. TEVBNERI

MDCCCLXXXIII

Cap. I.

§ 1. Fabularum Plautinarum cum per multum tempus codices tantum saeculorum undecimi duodecimique et adeo recentioris aetatis noti essent, ab eisque omnis ars critica proficisci deberet, prospero casu euenit, ut hoc saeculo ab Angelo Maio codex Ambrosianus rescriptus saeculi quarti uel quinti detegeretur et imprimis a F. Ritschelio ad fabulas Plauti restituendas adhiberetur. Sed et hunc codicem et alios cum aetate longe superent grammaticorum nonnullorum libri, merito hi quoque uirorum doctorum oculos in se conuerterunt: quo factum est ut multi errores feliciter emendarentur. Ex his autem grammaticis praeter ceteros Festus Paulusque respiciendi sunt cum propter multitudinem uersuum Plautinorum, tum propter aetatem, ad quam eorum scripta redeunt: redeunt enim ad Verri Flacci de uerborum significatione opus, quod sub Augusto imperatore compositum est. Huius enim operis epitomen circiter medio secundo post Christum natum saeculo fecit Pompeius Festus, quam iterum octauo uel initio noni excerpsit Paulus. Atque Pauli quidem epitome satis macra ut integra ad memoriam nostram peruenit, ita Festi operis multo largioris dimidium tantum atque id igni partim absumptum nobis seruatum est. Apud Festum igitur Paulumque quae exstant fragmenta Plautina etsi saepe iam ad restituendos singulos locos adhibita sunt, tamen nondum quaesitum est, quae omnino esset ratio inter ea codicesque nostros: quod necessarium esse si maiorem nonnullis eorum fidem, quam codicibus nostris habere uolumus, facile apparet. Quae quastio simul propterea maximi momenti est, quod ex his fragmentis tam antiquo tempori tribuendis imaginem nobis fingere possumus eorum codicum, quibus primo ante Christum natum saeculo fabulae Plautinae ferebantur. Hoc autem quod nobis propositum est, priusquam aggredimur, ne quis dicat aut Festum aut Paulum fragmenta secundum codicem illius qua quisque fuerit aetatis mutauisse, quid de hac re nobis iudicandum sit, breuiter est exponendum. Quare

primum qua ratione Paulus in excerpendo Festi opere, deinde qua Festus in excerpendis Verri Flacci libris usus sit, inquirendum est.

§ 2. Primum igitur Pauli quae fuerit ratio in excerpendo Festi libro si quaerimus, iam ab initio nobis qua breuitate illius epitome facta sit, reputantibus id apparet multos Paulum locos apud Festum exstantes prorsus omisisse, multos ultra modum contraxisse. Quod utriusque operis eis partibus quae una nobis seruatae sunt comparatis plerisque exemplis comprobari inuenimus. Saepissime enim fit, ut apud Festum aut uersus Plautini exstent aut certe nomine Plauti adiecto ad eum glossa referatur, apud Paulum contra aut tota glossa, aut uersus Plautinus, aut una cum hoc etiam nomen Plauti omissum sit. Atque tota glossa tam saepe intercidit, ut exempla afferre non necesse sit. Versus autem Plautini omissi sunt, ita tamen, ut nomine Plauti adiecto ad eum glossam spectare intellegamus, sub uocibus his: *Persicum* (216, 4), *Putitium* (216, 10), *Reglescit* (279, 5), *Rubidus* (263, 5). Neque uersus neque nomen Plauti commemoratum est sub uocibus his: *Narita, Neruum, Schoeniculas, Scrutillus, Soracum, Sororiare, Spetile, Spinther, Status dies, Strebula, Subuerbustam, Succingulum, Surum, Torreri, Valgos.* Hoc autem propterea cognitu dignum est, quod tota ratione perspecta etiam alias glossas apud Paulum exstantes ad Plautum referre licet, etsi neque uersus ipse neque nomen poetae allatum est.

Multis tamen locis etiam apud Paulum uersus uel uersuum Plautinorum fragmenta inuenimus Quin etiam saepius ubi Festum non habemus ad rem nobis explorandam solis Pauli excerptis utendum est. De quibus quid nobis iudicandum sit, ut intellegamus, proficiscendum est ab eis uersibus, quos Paulus et Festus una exhibent. Atque ei quidem quamquam haud adeo multi sunt, tamen ad normam qua reliquos iudicandos putemus constituendam sufficiunt. Eorum enim locorum, ubi uterque uersus Plautinos affert, hi eodem, quoad uidere possumus, modo ab utroque traduntur: Aul. 684 (Resecrare 280. 282) Curc 15 (Oculissimum 178. 179) Curc. 103 (Quadrantal 258. 259) Truc. 490 (Oculissimum 178. 179) Dyscol. u. (Nupta uerba 170. 171) Neruol. u. (Moenia 144. 145 atque Sublesta 294. 295) Syri u. id est: Cistell. (Todi 352. 353) uersus incertae fabulae (Profanum 228. 229). Septem locis ea re Paulus a Festo differt, quod locum Plautinum in breuius redactum exhibet, cum aut uersuum complurium,

qui apud Festum sunt, unum tantum commemoret, aut unum illum uersum, quem Festus exhibet, uerbis eis, quae ad uocem explicandam superflua uidebantur, omissis afferat. Huc pertinent hi loci: 1. Cas. II, 8, 7. Fest. p. 165 s. u. Nepa: *[Recessim dabo me] ad parietem, imita[bor nepam].* Paul. p. 164: *Dabo me ad parietem imitabor nepam.* — 2. Epid. 620. Fest. p. 278 s. u. Raui coloris: *Sed quis haec est [mulier et ille rauistellus qui] uenit.* Paul. p. 272: *Quis haec est mulier et ille rauistellus qui uenit.* — 3. Mil. 581. Fest. p. 169 s. u. Nassa: *Numquam hercule ex ista nassa hodie ego escam petam.* Paul. p. 168: *Nunquam ex ista nassa hodie ego escam petam.* — 4. Pers. 347. Fest. p. 294 s. u. Sublesta: *Ad paupertatem si immigrant infamiae, grauior paupertas fit, fides sublestior.* Paul. p. 295: *Grauior paupertas fit, fides sublestior.* — 5. Pseud. 964. Fest. p. 174 s. u. Nobilem: *Peregrina facies uidetur hominis atque ignobilis.* Paul. p. 175: *Peregrina facies atque ignobilis.* — 6. Truc. 271. Fest. p. 302 s. u. Suasum: *Quia tibi suaso infecisti propudiosa pallulam.* Paul. p. 303: *Suaso infecisti propudiosa pallulam.* — 7. Friuolariae u. Fest. p. 301 s. u. Sultis: *Sequimini me hac sultis legiones omnes lauernae.* Paul. p. 300: *Sequimini me hac sultis.*

Vnus restat locus, ubi Paulus grauiorem mutationem fecisse uidetur, Cas. IV, 3, 7 quem cum Festus (p. 277) in hunc modum exhibeat: *Nam quid illae nunc tam diuinitus remorantur remeligines,* Paulus haec praebet: *Quid nunc illae tam diuinitus remorantur remeligines.* Sed si apud Paulum uocem *diuinitus*, quam mero lapsu calami apud Festum pro recta scriptura *diu intus* ortam esse apparet, seruatam esse reputabimus, uix dubitabimus, quin a Pauli librariis uoces *nunc* et *illuc* permutatas esse putemus.

Quare ut breuiter comprehendamus quae de Pauli fragmentis Plautinis ex Festi libro haustis statuimus, haec sunt:

1. Saepissime apud Paulum, ubi apud Festum fuerunt loci Plautini, neque uersu neque nomine poetae adiecto mera glossa exstat. Inde efficitur, ut nobis etiam alias glossas Pauli etiamsi nomen Plauti omissum est, ad Plauti uersus referre et apud Festum uel locum ipsum uel certe Plauti nomen exstitisse putare liceat.

2. Ex eis locis ubi utriusque et Festi et Pauli librum habemus, patet Paulum ad uerbum Festum secutum esse neque ex sui temporis codice quodam aut ipsum uersus addidisse aut

uersus apud Festum exstantes mutata forma in opus suum transtulisse. Inde haec comprobatur ratio, ut omnibus reliquis locis, ubi uersus Plautini afferantur, nisi rationes obsunt grauissimae (de quibus postea), omnia quae apud Paulum sunt, fuisse etiam apud Festum contendamus.

3. Vidimus ex eis quos antea attulimus locis a Paulo saepe locos Plautinos siue uersibus siue uocibus singulis omissis breuius quam a Festo relatos esse. Quare etiam reliquis locis, si Paulus et codices hoc modo differunt, cauendum erit, ne Festum quoque iam easdem differentias exhibuisse putemus. Quin potius apud hunc uersum Plautinum incolumem fuisse contendere licet.

Sed unum restat commemorandum. Vt enim saepius in textum genuinum Pauli alias glossas illatas esse uidemus, sic etiam fieri potuit, ut uersus Plautini aliunde in Pauli epitomen inferrentur. Atque hoc factum est p. 8 s. u. *Angor*, quae ad Most. 208 spectat. Ibi enim hic locus ita affertur: *Vellem me in anginam uerti, quo huic aniculae fauces praeoccuparem.* Eodem modo haec uerba cum afferat Seruius ad Georg. III 497, qui saepius ex memoria locos affert[1]), probabile est totum hunc locum Plautinum illinc in Pauli scriptum translatum esse.

§ 3. Sequitur ut exponamus Festus qua ratione apud Verrium Flaccum qui loci Plautini exstiterunt exscripserit. Atque id ut ad rem nobis propositam multo maioris est momenti, quod apud Festum multo plures eosque pleniores locos Plautinos inuenimus quam apud Paulum, ita multo difficilius est propterea, quod Verri Flacci operis nihil nobis seruatum est, quocum quae apud Festum sunt, comparare possimus. Atque omnino qua ratione Festus egerit, qui quaestionem instituerunt O. Muellerus[2]) et Dirksenus[3]) inter se consentiunt Festum plerumque Verri Flacci uerba apposuisse 'recisis tamen quae ipsi minus scitu digna uidebantur' (Muell. XXXI). Festus autem quo modo reciderit Verri Flacci opus ipse exposuit sub uoce: 'porriciam', ubi se propositum habere dicit intermortua iam et sepulta uerba praeterire. Multae igitur glossae apud Verrium Flaccum exstantes a Festo consilio omissae sunt. Iam quaeritur quo modo in eis quas excerpsit glossis egerit. Atque ab O. Muellero et Dirksenio demonstratum

1) Cf. ad Georg. I 344. — 2) In editione Festi Paulique p. XXXI. — 3) Die römisch rechtlichen Quellen der Grammatiker Verrius Flaccus und Festus. Cf. 'Abhandlungen der Berliner Academie der Wissenschaften.' 1852.

est ita eum egisse, ut locos e scriptoribus allatos plerosque omitteret. In eis autem, quae apud eum exstant, Muellerus quidem ex suo doctrinae penu paucissima eum addidisse putat, Dirksenus contra (p. 139) in glossis ad ius pertinentibus quidquam eum addidisse suo iure negat. Nobis ceteris missis ad rem propositam quaerendum est primum utrum omnes locos Plautinos apud Festum allatos ex Verri Flacci opusculo sumptos esse putemus, deinde qua fide Festus in uersibus afferendis Plautinis Verrium Flaccum secutus sit. Atque utrumque hac mihi ratiocinatione cognosci posse uidetur. Festus enim ubi cum Verrio Flacco non consentit, sed eum impugnat, large atque copiose sententiam suam exponit. Quod cum faciat in rebus ne dignis quidem plerumque memoria et ita, ut quibus dissentiat a Verrio Flacco in exploranda et explicanda glossa uersentur[1]), quid, si aut nouam glossam adiecisset aut ad glossam apud Verrium Flaccum exstantem uersum aliquem addidisset aut secundum codicem Plautinum aliquid correxisset, tale negotium laboris plenum silentio eum confecisse statuemus? Quare quos Plautinarum fabularum locos in opus suum Festus recepit, omnes eodem modo ut apud Verrium Flaccum invenerat, scripsisse putandus est.

Cap. II.

§ 4. Iam aliam ad quaestionem accedendum esse puto haudquaquam superuacaneam: Verrius Flaccus unde quos citauerit uersus Plautinos sumpserit. Eam autem quaestionem rationibus his solui posse spero.

Fabulae omnes Plautinae, quae apud Festum Paulumque commemorantur, sunt triginta quattuor. Omnium enim earum, quae ad nostram peruenerunt aetatem praeter unam Vidulariam mentio fit. Reliquae autem, quae nominantur, hae sunt: Artemo, Astraba, Carbonaria, Condalium, Cornicularia, Dyscolus, Feneratrix, Frivolaria, Hortulus, Lenones gemini, Neruolaria, Parasitus piger, Saturio, Sitellitergus. Quare si reputamus apud Paulum quam raro nomina comoediarum afferantur, omnes autem has fabulas praeter Captiuos et Corniculariam, quarum nomina non occurrunt, dimidio operis Festi eoque igni grauiter mutilato commemorari, fortasse multo maiorem fabularum Plautinarum numerum tota Festi epi-

1) Cf. uoces: Oscos, Orcum, Impetum, Pictor, Percontatio, Praerogatiuae, Pedum, Superuacaneum, Scurrae, Sacrem porcum, Sas, Spondere, Salicem, Satis, Tauras.

tome commemoratum fuisse non sine probabilitate suspicabimur. Porro cum Festus epitomen Verriani operis fecerit, multo maiorem et fabularum et locorum Plautinorum numerum apud Verrium Flaccum ipsum exstitisse ueri simile est. Quod si reputamus Ritschelii illud intellegitur: Noch aus dem Vollen schöpfte dagegen Verrius.[1]) Quod tamen nolim cum Ritschelio ita intellegi, quasi ex ipsis codicibus omnes suas diuitias hauserit Verrius: immo probabile est eum aliorum grammaticorum copias paratas in suum usum conuertisse, certe horum thesauros non neglexisse: quod ut statuam, suadet cum infinita locorum congerendorum molestia, tum alia res, de qua sequenti paragrapho agetur.

§ 5. Inueniuntur apud Festum Paulumque loci Plautini uario modo scripti. Apud Festum enim p. 273 haec exstant sub uoce [Raui coloris]: *quod genus hominum [Plautus appellat rauistellos:] Sed quis haec est [mulier et ille rauistellus qui uenit].* Qui locus cum maximam partem igni consumptus sit, plurimum interest, ut quae huius uersus apud Festum exstiterit forma ex Pauli excerptis comperiamus, apud quem p. 272 haec inueniuntur: *Raui coloris appellantur, qui sunt inter flauos et caesios, quos Plautus appellat rauistellos. Quis, inquit, haec est mulier, et ille rauistellus qui uenit?* Atque alter qui huc spectat locus est Pauli p. 96: *Grauastellus, senior Plautus: Qui est grauastellus, qui aduenit. Ut puto, a grauitate dictus.* Atque hoc quidem loco qui uersus Plautinus affertur, eundem esse, quem antea commemorauimus, iam per se apparet, nisi quod manifestum est etiam magis quam aliis locis Festi uerba a Paulo esse correpta. Accedit autem alia quoque causa, cur hos duos locos ad unum eundemque uersum referendos esse contendamus. Versus enim — est Epid. 620 — in codicibus nostris eadem scripturae discrepantia traditus est, ita ut in A 'rauistellus', in reliquis 'grauastellus' exstet.

Alter locus cuius quin apud Festum sit duplex scriptura dubitari non potest, affertur p. 302 sub uoce 'suasum': *Suasum colos appellatur, qui fit ex stillicidio fumoso in uestimento albo. Plautus: 'Quia tibi suaso infecisti propudiosa pallulam'. quidam autem legunt in suaso. nec desunt qui dicant, omnem colorem qui fiat inficiendo, suasum uocari, quod quasi persuadetur in alium ex albo transire.* Duarum igitur huius uersus scripturarum altera est: *suaso* altera: *insuaso.* Atque hic quoque uersus

1) Parerg. I 149.

in codicibus duplici traditur scriptura, de qua quid iudicandum sit, postea uidebimus.

Tertius locus cuius duplex apud Festum scriptura exstat, quattuor his locis affertur: Paul. p. 52 *Crotillum ualde exile. Plautus: 'Extortis talis cum crotillis crusculis.' crusculum diminutiuum a crūre.* Sic enim et hanc glossam et uersum Plautinum restituendum esse quoddam docet glossarium Salomonis glossis adiectum, quod totam fere Pauli epitomen ita continet, ut in optimis Pauli manu scriptis referendum sit. Ibi enim haec glossa sic exstat: *Crocotillum ualde exile. Plautus: 'Extortis talis cum crotillis crusculis.' crusculum diminutiuum a crure,* cum ceteri codices quod Muellerus posuit: 'cum crocotillis crusculis' exhibeant.[1]) — Fest. p. 352 *Todi sunt [aues paruae pede exil]i quarum m. Plautus in Sy[ro: Cum extor]tis talis cum todillis cru[sculis.]* — Paul. p. 353 idem exhibet. — Fest. p. 301 s. u. Succrotilla: *[Plautus in de]scribendis mulie[rum cruribus gracilibus] in Syr[o: Cum extortis] talis, cum sodellis cr[usculis. bel]le, quae non pedibu[s ualerent.]* Apparet illius uersus de quo agimus uocem 'sodellis' corruptam esse. In qua quod O. Muellerus latere putauit *todillis*, propterea accommodatum non est, quod sub uoce 'Succrotilla' cur ille uersus afferretur, mirum esset. Atque propter hanc ipsam causam, quod satis dubitanter conieceram 'sodellis' ex 'crotillis' ortum esse, nunc ubi auctore Loewio p. 52 Pauli 'crocotillum' in 'crotillum' mutauimus, optime comprobatur. — Fest. p. 329 *Schoeniculas app[ellare uidetur mere]triculas Plautus propter usum un[guenti schoeni,] quod est pessimi generis. itaque [dixit: Diabola]res schoeniculae, mi]raculae cum extritis [talis cum todillis crusculis].* Quo in loco restituendo dubium est, utrum 'todillis' an 'crotillis' scribamus. 'Extritis' autem pro quo reliquis locis omnibus 'extortis' inuenimus, nescio an librarii uitio etiam hoc loco ex eodem 'extortis' corruptum sit.

Atque omnibus his locis unum eundemque uersum allatum esse apparet. Neque enim cum O. Muellero[2]), quod apud Priscianum (p. 611 P) hic uersus: 'cum extortis talis cum todinis

1) Debeo huius loci emendationem Gustauo Loewio, qui de hac re interrogatus litteris haec benigne mecum communicauit. Idem ad hanc glossam adnotat: 'Dies crotillis stimmt augenscheinlich zu der anderweitigen Ueberlieferung todillis, todinis, sodellis weit besser als crocotillis. crocotillum stammt offenbar aus der benachbarten Glosse (p. 53, 56) crocotinum.' — 2) Cf. adnotat. eius ad uocem 'crocotillum' p. 52.

crusculis' itemque, qui s. u. 'Schoeniculas' huic antecedat: 'Diobolares, schoeniculae, miraculae' apud Varronem (de lingua lat. VII 64) e Cistellaria affertur, 'eundem ferme uersum lectum esse in duabus fabulis Plautinis in Cistellaria et in Syro' putauerim, sed multo potius Syrum alterum Cistellariae nomen esse Ritschelio assentior.[1]) Vnus igitur idemque uersus scriptura duplici 'tôdillis' atque 'crotillis' omnibus his locis traditur.

Accedit iam alius uersus, cuius duplicem apud Festum exstitisse scripturam ut cognoscatur, a codicibus proficiscendum est. Versum autem quem dico, Mil. 1180 BCD sic exhibent: *Id conexum in umero laeuo exfafillato brachio.* In A autem pro *exfafillato* exstat *expapillato.* Ad hunc uersum quin quae apud Paulum p. 79 exstat glossa: *Expapillato brachio, exerto; quod quom fit, papilla nudatur* referenda sit, uix erit qui dubitet, praesertim cum apud Nonium[2]) sub eadem hac glossa hunc Mil. uersum allatum inueniamus. Sed qui his rebus operam dederunt, etiam aliam Pauli glossam ad hunc uersum spectare putauerunt, quae est p. 83: *Effafilatum, exertum, quod scilicet omnes exerto brachio sint exfilati, id est extra uestimentum filo contextum.* Neque mihi quidem dubium uidetur esse, quin hoc uerbum ex illo Mil. uersu sit sumptum, primum cum nullo alio loco haec uocis forma apud scriptores latinos omnino exstet, deinde propter interpretationem: 'exerto brachio' quae ex hoc demum uersu orta esse uidetur.

Iam unus restat locus, qui duplici nobis scriptura apud Festum exstitisse uidetur. Versum autem dico Aul. 555 qui in BC ita legitur: *Quos si Argus seruet, qui oculeus totus fuit.* Ad quem uersum hanc apud Paulum p. 28 glossam: *Argus oculeus, Argus nomen est hominis qui fuisse fingitur oculis plenus* quamuis stulta sit explicatio addita, pertinere apparet. Mihi autem cum O. Muellero[3]) etiam alius huc referendus uidetur esse Festi locus. P. 178 enim sub uoce: 'Oculissimum' haec inuenimus: *[Id]em* (sc. Plautus) *alibi oculatum Ar[gum, quod toto corpore oculos habet.]* Cur huc referendus sit hic locus infra apparebit.

§ 6. Quinque igitur illos locos de quibus paragrapho antecedenti egimus, duplici Festus scriptura praebet. Atque discrepantias quidem illas cum tribus locis Epid. 620, Mil. 1180, Truc. 271

1) Cf. Parerg. p. 164. — 2) P. 103. — 3) Cf. adnot. eius ad p. 178 a 25.

etiam nunc codicibus nostris exhibeantur, ne a Verrio Flacco ex ipsis codicibus Plautinis sumptas esse statuamus, causae obstant grauissimae. Reputemus enim qua ratione differentiae illae in Festi Paulique operibus nobis traditae sint! Atque Truc. 271 sub uoce *Suasum* exstantis scripturae differentia eo modo est allata, ut postquam uersus citatus est, sic pergatur: *quidam autem legunt in suaso.* Quos autem eos fuisse putabimus? Codicum Plautinorum scripturam si indicare uellet auctor, prorsus alia esset tota oratio. Atque quae noua inde quaestio oritur, cui illud *quidam* tribuamus, utrum Festo an Verrio Flacco, ad hanc rem nullius est momenti. Nam siue quod Dirksenus in uoce *alii* probauit etiam uocem *quidam* Festo tribuimus, apud Verrium Flaccum autem singulorum sententias exstitisse putamus, siue iam apud Verrium Flaccum eam fuisse arbitramur locutionem — illud mihi certum uidetur intellegi grammaticos uel glossatores, qui *insuaso* legi uellent. Quare apparet scripturam *insuaso* ex grammaticorum opusculis in Verri Flacci opus transiisse. Quae sententia eis quae sequuntur etiam magis stabilitur.

Ceteri enim uersus duplicis scripturae sub glossis diuersis afferuntur, idque ita, ut, quoad ex reliquiis Festi Paulique colligere possumus, scriptori ne notum quidem fuerit unum eundemque uersum singulis tantum uerbis mutatis commemorari. Quas discrepantias si ex codicibus Plautinis ipsis sumpsisset, certe alia ratione Verrium Flaccum allaturum fuisse puto. Quare cum ueri simile non sit, in afferendis his differentiis codices ipsos eum adiisse, nihil aliud restat, nisi ut aut alteram aut utramque scripturam e grammaticis haustam esse dicamus.

Accedit iam aliud argumentum, quo idem demonstrari posse puto. Apud Festum enim nonnullae fabulae duplici nomine proferuntur. Sic uersus Mostellariae afferuntur uno loco p. 166 e *Mostellaria,* duobus: pp. 162, 305 e *Phasmate.* De hac re ita iudicandum esse, ut fabulae illi duo nomina fuisse putemus Ritschelius exposuit. Eodem modo et e Cistellaria (p. 372) et e Syro (pp. 301, 352) uersus afferuntur, quae duo nomina unius fabulae esse iam antea commemoratum est. Mirum autem, si Verrium Flaccum ea ratione egisse putare uellemus, ut sine ulla causa modo hoc modo illo nomine fabulas afferret. Quem si ex fabulis ipsis quae ei opus essent collegisset, certe duo nomina 'uel' 'siue' particulis interpositis attulisse putauerim, ubi duplici nomine uti liberet. Sic autem ne sciuisse quidem uidetur utrumque nomen ad unam eandemque fabulam pertinere. Quae si nomina una cum

locis a grammaticis deriuantur, non est quod eam rem amplius mireris.

Quibus expositis id apparere puto non omnes uersus Plautinos quos apud Festum inuenimus ad codices redire, sed partem certe eorum ex grammaticorum glossatorumue operibus esse sumptam.[1])

Cap. III.

§ 7. Iam his quasi fundamentis disputationis nostrae constructis ad rem nobis propositam ipsam progrediamur. Atque primum quidem iterum ad locos illos apud Festum Paulumque du-

1) Atque his quidem argumentis ut demonstratum esse uidetur Verrium Flaccum nonnullos certe uersus Plautinos non ex codicibus Plautinis, sed ex grammaticorum operibus exscripsisse, ita omnino suspicio oritur alios quoque uersus ex eisdem fontibus ad eum peruenisse. Atque si glossas inspicimus has: Naenia p. 161, Nec p. 162, Nauteam p. 165, Numero p. 170, Vapula Papiria p. 372, Valgos p. 375, Nepa p. 165, Nare p. 166, Putum p. 217, inde qua ratione omnino egerit Verrius Flaccus aliquatenus cognosci posse puto. Exempli causa afferam uocem: Naucum p. 166: *Naucum ait Ateius Philologus poni pro nugis. Cincius, quod oleae nucisque intus sit. Aelius Stilo omnium rerum putamen. Glossematorum autem scriptores, fabae grani quod haereat in fabulo. Quidam ex Graeco, quod sit ναὶ καὶ οὐχί, leuem hominem significari. Quidam nucis iuglandis, quam Verrius iuglandam uocat, medium uelut dissepimentum.* Iam sequuntur exempla ex Plauto Naeuio Ennio allata. Vnde patere puto non ita egisse Verrium Flaccum, ut locis eis, ubi naucum uox usu ueniret, ex scriptoribus Plauto Naeuio Ennio conquisitis uirorum doctorum de ea uoce sententias ex scriptis eorum colligeret, sed multo potius ea ratione, ut singulorum uirorum doctorum de ea uoce sententias prius colligeret, uersus ut apud illos inueniret in opus suum referret. Atque idem non solum eis quos modo attuli locis, sed multis etiam aliis factum uidetur esse, quos cum nihil ad Plautum faciant, nunc mitto.

Restat ut paucis indicemus unde imprimis uersus Plautinos Verrium Flaccum sumpsisse uerisimile sit. Atque qui sub eis uocibus, ubi uersus Plautini afferuntur, nominati sunt scriptores, hi sunt: Aelius Stilo s. u. Naucum 166. Vapula Papiria 372. Aurelius Opilius s. u. Nauteam 165. Valgos 375. Varro s. u. Vapula Papiria 372. Sextus Pompeius s. u. Numero 170. Ateius Philologus s. u. Naucum 166. Labeo s. u. Nauteam 165. Sinnius Capito s. u. Nec 162. Numero 170. Vapula Papiria 372. Cincius s. u. Naucum 166. Cornificius s. u. Putum 212. Panurgus Antonius s. u. Numero 170, quem qui sit nescimus. Quorum scriptorum elucet ad uersus Plautinos explanandos maioris quam reliquos momenti fuisse Aelium Stilonem, Aurelium Opilium, Varronem, quos imprimis fabulis Plautinis operam dedisse constat.

plici scriptura traditos redeundum est. Illis enim, quod et ad Festi Paulique uersus Plautinos recte iudicandos et ad textus Plautini nobis traditi historiam maximi est momenti, quo tempore et qua ratione ortae sint duae fabularum Plautinarum recensiones accuratius quam adhuc factum est definiri posse puto. Recensiones enim duas codicum Plautinorum nobis traditas esse, quarum altera Ambrosiano (A) altera reliquis omnibus codicibus, imprimis Palatinis, qui dicuntur (P), contineatur, ut nemo doctus negauit, ita cui tempori uel cui auctori utraque sit tribuenda, uirorum doctorum sententiae magnopere inter se differunt.

Atque Ritschelii quidem sententia, qui nixus codice Ottoboniano 2005 Calliopium recensionis P. auctorem esse putauit[1]), a Studemundo prorsus remota est.[2]) Sed ne Studemundum quidem, qui post Ritschelium hanc quaestionem accuratius tractauit[3]), omnia recte egisse putauerim. Quem si sequimur, Ambrosiani auctorem post Heliodorum metricum, qui primo p. C. n. saeculo medio floruit[4]), et ante Charisium grammaticum opus suum confecisse statuamus necesse est. Atque ante Charisium quidem Ambrosiani recensionem perfectam esse ut demonstret, hunc Charisii[5]) locum affert: *meditate. Plautus in Bacchidibus: Edepol ne tu illorum mores perquam meditate tenes. in quibusdam non ferunt.* [pro quo Ritschelius scripsit: *feruntur.* Cf. Parerg. I 418, 386.] Iam cum uno illo uersu nullo modo hoc loco carere possimus, in A autem teste Studemundo uersus 540—551, quos P exhibet, desint, inde satis probabiliter concludit illa Charisii uerba non ad unum illum uersum, sed ad totum hunc locum esse referenda. Quare iam tum duplicem recensionem exstitisse putat. Atque huic rationi ut nihil obstat, ita cum post Heliodorum A recensionem ortam esse demonstrare studeat, uariae difficultates oriuntur. Argumentis autem nititur his: Ex A scribendi ratione apparere ubi noui metri initium sit uersus aut latius promoueri aut inseri, quamquam is ordo per librarios, quid sibi uellet, nescientes saepissime turbatus sit. Iam cum ab Heliodoro metrico, qui *Ἀριστοφάνειον κωλομετρίαν* scripserit[6]), eam uersus et promouendi et inserendi rationem aut inuentam aut certe in libros translatam esse uerisimile

1) Ritschel. opusc. II 167. Proll. ad Trin.[1] xl sq. — 2) Festgruss der philol. Gesellschaft zu Würzburg, 1868, p. 39 adn. 3. — 3) L. l. pp. 38—49. — 4) O. Hense, Heliodoreische Untersuchungen, pp. 164 sqq. — 5) Gramm. lat. I p. 205. — 6) C. Thiemann, *Ἡλιοδώρου Ἀριστοφάνειος κωλομετρία.* Halle 1868.

sit, nihil obstare, quominus eius rationem a grammatico aliquo in fabulis Plautinis adhibitam esse putemus. Sed Studemundus ipse quod p. 40 se demonstraturum esse pollicetur: 'dass der Recensent, auf welchen der Ambrosianische Codex zurückgeht, nach dem griechischen Metriker Heliodor gelebt hat', se non demonstrauisse p. 49 fatetur, cum eum saltem qui metra recensuerit post Heliodorum floruisse ex ea re concludi posse dicat. An uero eum qui secundum illam Heliodori metrici normam uersus aut promouit aut inseruit necesse est eundem putare, per quem differentiae illae grauissimae in textum peruenerint? Ac tamen qui de duplici recensione agunt imprimis de his discrepantiis cogitant. Quare etsi Studemundo concedimus A uel etiam P[1]) secundum Heliodori normam scriptos quondam esse, inde ei quaestioni, quo tempore illae inter A et P differentiae, id est duae recensiones, ortae sint, nihil lucri affertur.[2])

Longe aliam Bergkius sententiam secutus est[3]), qui primam mutationem fabulas Plautinas perpessas esse putat non multo post Terentium mortuum, quo tempore eas iterum mutata forma in scaena actas esse constat.[4]) Eodem autem tempore cum fabulae retractata forma in scaenam eommitterentur, exempla magis uetusta atque genuina neglecta intercidisse putat. Neque habemus quod huic sententiae merito opponi possit. Iam uero praeter hanc fabularum mutationem alteram postea factam esse, qua indoles fabularum seruata, forma magis mutata sit. Atque huius alterius retractationis uestigia nobis seruata esse dicit recensionum nostrarum A et P differentias. Sed eam quoque fabularum Plautinarum retractationem histrionibus esse tribuendam, quod Truculenti exemplo demonstretur. Atque his mutationibus finem fecisse Aelium Stilonem: sequitur ut ante annum u. c. 650 eae quoque quae nobis seruatae sunt recensiones factae esse uideantur.

Hanc uero Bergkii sententiam, qui Palatinorum et Ambrosiani discrepantias ex histrionum mutationibus consilio factis ortas putat, Schoellius[5]) refutauit, cum omnibus eis Truculenti uersibus,

1) L. l. p. 47 adn. 3. — 2) Oportebat longius de his agere, cum alii a Studemundo comprobatum esse putauerint et putent recensionem A post illum Heliodorum metricum ortam esse, ut Teuffel: Gesch. der röm. Litt. 99, 10: 'Der Urheber der Recension des A muss nach dem Metriker Heliodor und vor dem Grammatiker Charisius gelebt haben.' — 3) Auslautendes D im alten Latein. Ein Beitrag zur lateinischen Grammatik von Theodor Bergk, pp. 121—142. — 4) Ritsch. Par. I 187, 188. — 5) Analect. Plaut. pp. 1—14.

quibus Bergkii sententia nititur, potius id euinci demonstret illas scripturae discrepantias aut per grammaticos librariosque aut meris scribendi erroribus in textum peruenisse.

§ 8. Haec ferè de duplici fabularum Plautinarum recensione uiri docti statuerunt. Quorum quidem sententiae quam infirmis nitantur argumentis cum satis apparere putem, aliam totius quaestionis diiudicationem firmioribus ut spero stabilitam argumentis proferre non dubito. Supra enim commemorauimus differentias illas, quas apud Festum inuenimus, ne a codicibus quidem abesse. Exhibet enim

Epid. 620	A rauistellus	P grauastellus
Mil. 1180	A expapillato	P exfafillato
Truc. 271	A suaso	P resuasu.

Atque Epid. quidem 620 et Mil. 1180 recensionum nostrarum scripturae plane cum eis congruunt, quas Festus exhibet. Truc. autem 271 difficultatem praebere uidetur, cum Festi altera huius uersus scriptura sit *insuaso*, recensionis P *resuasu*. Attamen quod in P legimus *Quia tibi resuasu infecisti* e. q. s. constat corruptum esse, primum cum talem uersum Plauto nemo tribuat, deinde quod *resuasu* omnino nihil est, sed aut coniectura stultissima aut librarii uitio huc ingressum uidetur esse. Neque tamen quisquam hanc corruptelam ex Ambrosiani scriptura ortam esse contendat, sed ueri similius est *resuasu* ex illo *insuaso* natum esse, quae sententia duobus reliquis locis Epid. 620, Mil. 1180 mirifice commendatur. Quare etiam Truc. u. 271 eandem quam apud Festum differentiam inter duas recensiones nostras iure agnoscere uidemur. Cum autem tribus his locis Festi scripturam alteram A, alteram P exhibere uideamus, merito colligi posse arbitror duplices illas Festi scripturas duplicis recensionis uestigia esse. Neque huic iudicio repugnat, quod Festus Epid. 620, qui p. 272 prorsus cum Ambrosiano consentiat, altero loco apud Paulum p. 96 sic exhibet: 'Qui est grauastellus, qui aduenit', cum P pro 'aduenit' exhibeat: 'uenit'. Nam cum etiam Trin. 67 eandem duarum recensionum differentiam inueniamus, ut A 'uenio', P 'aduenio' praebeat, hoc quoque loco genuina recensionis P scriptura fuisse mihi uidetur 'aduenit', quod postea aut culpa librarii aut casu in 'uenit' mutatum est.

Sed accedit etiam aliud idque multo grauius argumentum, cur recensioni duplici duplices illas Festi scripturas tribuamus. Videamus enim quid quoque loco Plautum ipsum scripsisse probabile sit.

Atque Epid. quidem u. 620 quaeritur utrum 'grauastellus' an 'rauistellus' Plautum scripsisse putemus. 'Rauistellus' autem quid sit, duplici modo a Festo explicatur: aut enim a 'rauus' (cf. p. 273) aut a 'rauis' (cf. p. 282) eam uocem deriuatam esse dicit. Sed si a uersu Epid. ipso proficiscimur, rauistellum neque eum esse posse, qui raui coloris est, neque eum, qui rauim i. e. raucam uocem habet, per se apparet. Ceterum iam ex eo, quod duas illas sententias inuenimus, conicias haud quaquam huius uocis significationem grammaticis primi a. C. n. saeculi planam fuisse. Sed etiam alterum uerbum 'grauastellus' ut secundum Festi explicationem a 'grauitate' uel potius a 'grauis' deriuemus nullo modo fieri potest, cum hoc uersu 'grauastellus' uocis syllabam primam longam esse oporteat, 'grauis' breuem habeat, etsi quae additur significatio: 'senex' bene huic loco apta est. Ad eandem uocem Placidi quaedam glossa spectare uidetur, de qua Loewius egit.[1]) Hanc glossam quae in classe R ita fertur: 'grauascela graues id est anni' in G autem: 'grauescella graues idus anni' uariis modis uiri docti restituere conati sunt. Sed neque Deuerlingius, qui 'grauastellas graues id est annis', neque Vsenerus, qui 'grauis stella, graue sidus anni' restituit, his mutationibus quicquam mihi profecisse uidentur. Contra Loewii coniectura haec glossa fortasse sanata est, qui sic scripsit: 'grauastella, γραῦς id est anus' simul allatis aliis Placidi glossis, ubi ad explicandam uocem latinam graeca uox additur. 'Grauastellus' igitur idem significat quod 'senex', est autem deminutiuum, deriuatum a 'grauaster', quod ipsum ad eandem radicem redire uidetur, quae in graeca uoce γραῦς est. Atque uocabula similiter conformata cum ex aliis scriptoribus tum ex Plauto allata sunt a Studemundo in Herm. I 282—284. Ceterum hanc radicem 'grau-' praeter hoc uerbum in lingua latina non offendimus. Singularis igitur haec uox cum usu ueniat, proque ea simul altera eaque simillima in textu Plauti inueniatur, aliam inde ad uocem 'rauistellus' explicandam uiam ingressus est O. Muellerus, qui ad glossam Paul. p. 96 'Grauastellus' adnotat, ut 'rauus' ex 'grauus' ita 'rauistellus' ex 'grauastellus' ortum esse. Verum hac ratione nihil demonstratur, nisi secundum legem linguae latinae 'g' ante 'r' omissum esse. Neque enim intellegitur, cur etiam 'a' in 'i' transierit. Sed ne illud quidem recte animaduersum est. Etenim si O. Muellerum sequimur intra centum quinquaginta annos illam mutationem secundum legem

1) Epid. ed. Goetzius praef. XXIV.

latinae linguae factam esse concedendum est, ut similia inuenimus in gnotus, gnatus, aliis. Sed numquam praeter illud unum uerbum intra linguam latinam ipsam, quoad nobis nota est, 'g' ante 'r' euanuisse uidemus. Quare haec explanandi uia non est sequenda.

Iam si quaerimus, utra scriptura Mil. 1180 Plauto sit tribuenda, Ritschelius quidem et Brixius Ambrosiani scripturam: 'Id conexum in umero laeuo expapillato brachio' in textum receperunt. Contra quam scripturam C. F. W. Muellerus[1]) suo iure profert ita scribi non licere primum propter hiatum uitiosum, deinde propter correptam tertiam uocis 'expapillatus' syllabam, postremo quod expapillandi notio: 'papillam denudare' hoc uerborum nexu inepta sit, cum dicat: 'dann reichte wohl bei den Römern der Arm bis zur Brustwarze?' Quibus de causis aliud uerbum eodem syllabarum numero, cuius tamen secunda longa fuerit, hoc loco uoce 'expapillatus' e textu expulsum esse putat. Atque quae priora argumenta Muellerus affert sane satis grauia sunt; si autem sensum huius uocis hoc loco ineptum dicit, hoc fortasse minus recte contenderit; cf. graecum *ἐξωμίζειν* apud Aristophanem Eccl. 267: '*ἐξωμισάσαις τὸν ἕτερον βραχίονα*'; quamquam non 'a brachio usque ad humerum' sed 'brachio atque humero denudatis' dicere uult. Verum nihilominus mihi quoque propter duo illa argumenta a Muellero allata huic uersui illa uox tribuenda non uidetur esse. Sed doctissimi illi editores Plauti cur non ad alteram uocem hoc loco a ceteris codicibus seruatam refugerint, quaerentibus causa inde repetenda est, quod quid illa uox significaret uel num omnino in lingua latina existeret, dubium uidebatur esse. Neque enim aut Turnebus[2]), qui 'exfafilatum' uoce a Paulo abiudicata exfilatum scribere uult, aut Vossius[3]), qui 'effafilatum' compositum esse dicit ex praepositionibus 'ex' et 'ad' atque uerbo 'filare', quidquam profecerunt, ac Loewius, qui pro uoce 'effafilatus' scribendum esse putat 'exinfulatus', quod alio loco eadem significatione apud Paulum inuenitur, etsi hac coniectura uersum sanauit, tamen quae nouae inde orerentur difficultates se non posse soluere ipse confessus est.[4]) Lucem huic uerbo difficillimo primus attulit Buechelerus[5]), qui comparata tabulae Iguuinae secundae uoce *sufafias* in ea eandem quam in Plautina *ef-faf-illatus* inesse radicem uidit. Illud autem 'sufafias' constat ex 'sub' praepositione et radice 'faf', quae 'notionem ligaturae originem fortasse *πείσμα-*

1) Plautin. Pros. p. 264. — 2) Aduers. III 5. — 3) Etymol. 214^b, 368 sq. — 4) Prodrom. 270. — 5) Interpret. tab. Iguu. pp. 26. 27.

σιν et offendicibus proximam habet'. Quare 'brachio exfafillato' nihil aliud est, nisi 'brachio extra amictus uincula prolato'. Atque hanc uocem non solum hoc loco, sed etiam alibi olim exstitisse Placidi glossa quadam comprobatur, qui (41, 16) haec exhibet: *exfabillauero: exeruero,* ubi f pronuntiationis cousuetudine notissima in b transiit. Quare uersus ille cum Ribbeckio secundum Palatinos sic scribendus est[1]): *Id conexum in umero laeuo exfäfillato brachio.* Neque enim ulla re prohibemur quin *exfafillato* producta altera syllaba metiamur.

Iam Truc. 271 codices sic exhibent:

A Quia tibi suaso infecisti e. q. s.

BCD Quia tibi resuasu infecisti e. q. s.

BCD codicum scripturam ex Festi *Quia tibi insuaso infecisti* e. q. s. ortam esse recte uiri docti exposuerunt; cf. p. 211. Atque hanc quidem scripturam in nouissima huius fabulae editione Schoellius probauit, Spengelius contra A secutus 'suaso' praetulit. Quaeritur utram formam genuinam putemus. Atque fuerunt, qui uerbum 'insuasum' omnino exstitisse negarent. Nam quae praeterea huc spectant glossae: Paul. 111 *Insuasum appellabant colorem similem luteo, qui fiebat ex fumoso stillicidio,* et Philoxeni: *Insuasum εἶδος δοκαρίων κεκαπνισμένων* cum alii scriptorum loci non commemorentur, ad eundem hunc Truc. uersum spectare ueri simile est. Ortam autem hanc uocem Galuauius[2]) putat ex recta huius uersus scriptura: *Quia tibin suaso infecisti* e. q. s., qua ratione etiam Buggius et Kochius hunc uersum scribi uoluerunt. (Cf. Neue Jahrb. CVII p. 408. 772.) *Suasum* autem correptum esse censet ex *subarsus* uel *sub-assus,* unde uox Italica *arsiccio* ortum ceperit. Verum mihi tota haec argumentatio claudicare uidetur. Neque enim ex *subarsum* omnino fieri potuisse uocem *suasum* crediderim. Deinde minime hunc uersum scribere uelim: *Quia tibin suaso* e. q. s., sed utcumque de restituendo toto hoc loco cogitamus — et mihi quidem quae Schoellius proposuit, ualde placent — *insuaso* puto scribendum esse primum propter allitterationem, deinde quod altera forma 'suasum' grammaticorum operam laboremque olet, cum a uoce suadendi deriuetur.

Atque ut antea singulorum locorum duplici ratione apud Festum traditorum alteram formam in A, alteram in P inuenimus, sic iam non modo rectam, modo falsam scripturam aut Ambrosianum aut Palatinos praebere uidemus, sed Palatini semper rectas, Ambro-

1) Cf. eius edit. Mil. glor. — 2) Forcellini 'Insuasum'.

sianus semper falsas exhibet scripturas. Quae cum ita sint, quis ueri simile esse negabit illas duplices apud Festum scripturas duplicis recensionis nostrae esse uestigia peruetusta? Inde autem efficitur utriusque nostrae fabularum Plautinarum recensionis fundamenta quaedam iam ante Verrium Flaccum exstitisse. Cur fundamenta dicam recensionis non ipsam recensionem subinde apparebit.

§ 9. Pergo nunc ad eam quaestionem quomodo factum sit ut pro genuinis uetustisque formis grauastellus, effafillatus, insuasum illae alterae nullum praebentes sensum: rauistellus, expapillatus, suasum legerentur. Atque Muelleri quidem coniecturam, qui 'rauistellus' formam esse recentiorem, quae secundum leges linguae latinae ex illa orta esset, contendit, non rectam esse iam antea demonstrauisse nobis uidemur. Quare ad has formas explicandas alio erit confugiendum. Ac mihi quidem rectam ingressus esse uiam uidetur Buechelerus, qui 'expapillatus' pro 'exfafillatus' ideo factum esse dicit[1]), ut uox obscura alia commutaretur, quae melius intellegi posse uideretur. Atque idem pertinere puto ad uoces 'insuasum' et 'grauastellus'. Nam has ut apud grammaticos aut non aut satis dubitanter explicatas inuenimus, ita quo modo, 'suasum' et 'rauistellus' sit explanandum haudquaquam dubii sunt. Quod si comprobatur, tunc facile suspicio moueri potest tempore fabularum denuo in scaenam commissarum illas nouas formas esse factas, quemcumque auctorem esse statuemus. Nunc uero prorsus absurda esset sententia, in locum uocabulorum obscurorum obscura substituta esse, quae ne ipsa quidem melius intellegerentur: immo si ex uoce 'insuasum' propterea 'suasum' factum est, quod a 'suadere' hoc uerbum deriuari posse uidebatur, ex 'grauastellus' rauistellus, quod 'grauis' uel 'rauus' inesse putabatur, ex 'exfafillatus' simili de causa 'expapillatus' — omnes hae mutationes grammaticorum glossatorumque opera ortae esse mihi uidentur. Quare etiam eam fabularum Plautinarum recensionem, ubi illae formae exstant ad grammaticos aliquo modo referendam esse putamus eoque consilio factam, ut obsoleta atque obscura illius poetae dictio temporum usui accommodaretur.

Quae cum ita sint, etiam de reliquis duobus locis Plautinis quos Festum duplici exhibere scriptura iam antea commemorauimus, quid nobis iudicandum sit, elucere puto: Cistellariae illum dico uersum codd. nostris non exhibitum et Aul. v. 555.

1) Tab. Iguu. II 27.

Atque illius quidem uersus duas apud Festum scripturas esse alteram *Cum extortis talis cum crotillis crusculis*, alteram *Cum extortis talis cum todillis crusculis*, antea dictum est. 'Todillis' autem nihil esse apparet. Neque enim ulla ratione quod apud Festum exstat, fieri potest, ut a uoce 'todus' tale deriuetur adiectiuum. Alteram uero uocem 'crotillus' etsi qua ratione explicanda sit non uideo tamen rectam esse ex illa altera, quae p. 301 apud Festum affertur: 'succrotillus' elucet. Hanc enim non suspectam esse exempla a Titinio atque Afranio petita docent. Hoc unum ex his locis et ex addita Verri Flacci significatione aliqua probabilitate concludi posse uidetur imprimis de uocis sonitu usu uenisse illud uerbum, quamobrem ad Plauti uersum additum est: 'belle, quae non pedibu[s ualerent].[1]) Quare hic locus tribus illis de quibus antea egimus iam per se simillimus etiam ea re proxime accedit, quod altera forma 'crotillis' uera est, altera 'todillis' uere latina esse omnino non uidetur. Porro etiam huius uersus formam falsam optime explicatam atque deriuatam apud grammaticos inuenimus, cum 'crotillis' quid fuerit non dicatur. Atque propter hanc ipsam causam etiam hoc uersu scripturam falsissimam 'todillus' a grammatico aliquo excogitatam esse nemo negabit. Haec autem omnia si reputantur, tunc etiam hoc ut concedatur fore spero, huius uersus scripturae differentias redire ad fabularum Plautinarum recensionem duplicem, ita ut in recensione P 'crotillis', in A 'todillis' fuisse putemus.

Paulo aliter res se habet Aul. u. 555, quo uersu propter duas illas Festi glossas huc referendas duplicem quondam exstitisse scripturam contendimus: *Quos si Argus seruet, qui oculeus totus fuit* atque: *Quos si Argus seruet, qui oculatus totus fuit:* quae si cum illis comparabimus, quas adhuc tractauimus, prorsus aliam inter duo uerba *oculeus* atque *oculatus* rationem intercedere intellegimus, atque inter *grauastellus* et *rauistellus*, reliqua. Apparet

1) Loewii de hoc uersu sententiam eandem esse ualde gauisus sum. Litteris enim illis iam antea commemoratis scripsit: 'Wenn mich einer fragte, wie ich den Plautusvers schriebe, so würde ich mich für

cum extortis talis cum *crotillis* crusculis

entscheiden, aus folgendem Grunde. Die andre Ueberlieferung todinis, todillis knüpft an die todi an. Wenn diese Vogelart meinetwegen mit dünnen Beinen wirklich existirt hat, so erwartet man davon todinis wie Prisc. hat. ... Nun bietet aber Festus todillis und auf -illis geht das Adiectiv in der ganz abweichenden Variante crotillis auch aus. Danach verwerfe ich todillis. Was aber crotillis eigentlich bedeutet, vermag ich nicht zu sagen.'

enim et *oculeus* et *oculatus* optime dici posse. Tamen cum uno hoc Aulul. uersu uocem 'oculeus' offendamus, alteram 'oculatus' apud Plautum exstare Asin. 202, Pseud. 301, Truc. 490 uideamus, quamuis non prorsus eadem, tamen similis inter haec duo uerba ratio esse uidetur atque illis locis; idque propterea, quod uocem raram altera usitatiore commutatam inuenimus. Atque eam quoque mutationem cum grammatico alicui tribuimus uix errare nos putamus. Huius igitur loci condicio cum sit simillima quattuor reliquis uersibus Plautinis duplici apud Festum scriptura exstantibus, ut iam neminem fore puto, qui duas illas Festi uoces ad hunc Aul. uersum non referat, ita simul id alterum concedi existimo, etiam hanc scripturam duplicem ad recensiones Plautinas redire, praesertim cum recensione P formam 'oculeus' singularem, et propterea praeferendam, exstare uideamus. A igitur recensioni hoc quoque loco formam recentiorem fortasse recte tribuemus.

§ 10. Quinque igitur illis Festi Paulique locis Plautinis comprobatum esse nobis uidetur primum aut utramque recensionem aut certe utriusque recensionis fundamenta quaedam iam ante Verri Flacci tempora exstitisse, deinde illas Ambrosiani scripturas a grammaticis factas esse. Neque desunt grammatici qui Plauto operam nauauerint. Studia enim Plautina Romae cum florerent initio primi a. C. n. saeculi — satis erit nomina attulisse Aurelii Opilii, Aelii Stilonis — huic tempori non modo illas scripturas, sed omnino nouam recensionem tribui posse facile quispiam colligat. At obstat impedimentum grauissimum. Constat enim recensiones nostras A et P ad unum eundemque archetypum redire, quem cum fabulas unam et uiginti utraque nobis recensione traditas exhibeat, quas uel a Varrone ipso collectas uel certe ab eo ex ceterarum numero ut genuinas electas esse constat[1]), medio circiter primo a. C. n. saeculo ortum esse iure statuimus. Differentiae igitur recensionum nostrarum cum iam exstitisse uideantur priusquam fabulae illae una et uiginti ex ceterarum numero elegerentur et secernerentur, fieri non potest, ut quod simplicissimum sit, fabulas illas unam et uiginti postquam collectae sint, a grammatico aliquo correctas esse putemus. Atque ne ea quidem explicationis uia patet, ut secundum grammaticorum glossas fabularum nostrarum corpus correctum et mutatum esse dicamus, cum mirum esset, in recensione P rectas, in A falsas formas traditas

1) Cf. Ritschel. Parerg. disp. III.

esse ut illis de quibus adhuc egimus locis factum est. Sed ita fortasse huic rei lucem afferri posse putauerim, ut iam antequam fabulae nostrae una et uiginti in unum corpus colligerentur, comoedias singulas etiamtum Plautinas a grammaticis temptatas esse et iam ante Varronem duplici singulas fabulas forma exstitisse censeam. Iam uero cum ueri simile non uideatur uariis temporibus easdem fabulas electas et in unum corpus redactas esse hoc unum restat, ut fabulas illas unam et uiginti postquam collectae sunt, secundum exemplaria antiqua correctas et mutatas esse dicamus. Atque haec quidem ratio probari posse uidetur propter eam quoque causam, quod multis locis in A uersus omissos esse uidemus, quos P exhibet. Nam ut Goetzio assentimur, qui uersus Stichi omissos in A in communi codicum fonte exstitisse et postea ex A eiectos esse putat, ita propter alteram fabularum Plautinarum traditionem omissos esse cum eo[1]) ueri simillimum putamus. Quamquam dubitari potest utrum Ambrosiani an Palatinorum recensio prior sit putanda. Tamen ut a quinque illis proficiscamur locis, cum minus ueri simile uideatur pro uerbis quae intellegi atque cognosci possunt alia obscuriora in textum illata esse, hac de causa ad eam adducor sententiam, ut P recensionem uetustiorem putem. Haec uero fabularum Plautinarum retractatio cui auctori uel cui tempori tribuenda sit, uix certius definiri potest.

Cap. IV.

§ 11. Apud Festum igitur cum secundum ea, quae antea diximus, utriusque recensionis nostrae uestigia appareant, iam quaerendum est inter reliquos apud Festum locos et recensiones nostras quae sit ratio. A autem recensionis cum parua tantum pars maleuola sorte ad memoriam nostram peruenerit, ad illam quaestionem persoluendam maximi nobis momenti sunt ei loci, quibus utriusque recensionis scripturas habemus. Iam uero cum in his duplicem hanc inueniamus rationem, ut A et P inter se aut differant aut consentiant, totam hanc quaestionem ita instituendam puto, ut primum agam de eis Festi fragmentis Plautinis, quae codicibus nostris duplici scriptura tradita sunt, deinde de eis, in quibus codices consentiunt.

Atque primum quidem ubi A et P inter se differunt, A recensionis scripturas apud Festum uersibus offendimus his: Cas. IV

1) Cf. Dittographien im Plautustext Cap. III.

3, 7, Fest. p. 277 s. u. Remeligines: *Nam quid illae nunc tam diuinitus remorantur remeligines.* Cf. Paul. p. 276: *Quid nunc illae tam diuinitus remorantur remeligines.* Ac de scripturae inter Festum Paulumque huius loci differentiis quae dicenda sunt, iam antea exposuimus. P: *Nam quid illaec nunc tam diu intus remorantur.* A idem exhibet nisi quod REMILIGINES. Apparet igitur, Festum cum A uocem *remeligines* (sic enim scribendum est: cf. Vaniček, Etymol. Wörterb. p. 125), quam P omiserunt, in fine uersus praebere. Neque quae aliter apud Festum tradita sunt atque in A, *diuinitus,* pro quo in codd. *diu intus,* atque *illae* pro quo in codd. *illaec* recte exstat, quin meris scribendi erroribus tribuenda sint, quisquam dubitabit.[1])

Cas. epil. 7, Fest. p. 166 s. u. Nauteam *]o scorto sup[.* Referendas esse has lacinias ad Cas. exitum apparet ex uoce nautea et codd. scriptura: P. *Ei pro scorto supponetur hircus unctus nausea* A pro *hircus* exhibet *ircus* pro *nausea* autem *nautea.* Consentit igitur Festus cum A in uoce *nautea.*[2])

Epid. 592, Fest. p. 230 s. u. Plaustrum *]pidicus[* . . . . . *]um perculi.* Atque haec quidem pertinere ad Epid. 592 perspicuum est, qui exhibetur in P: *Epidicus mihi magister fuit. Perii austrum perculi* et in A: EPIDIC . . . . . TRVMPERCVLI. Si recte a Goetzio Ambrosiani lacunam expletam esse putabimus[3]), in uoce 'plaustrum' A et Festus consentiunt.

Mil. 581, Fest. p. 169 s. u. Nassa *Numquam hercule ex ista nassa hodie ego escam petam.* Cf. Paul. 168 *Numquam ex ista nassa hodie ego escam petam.* A idem. P *massa* et (B) *capiar* (CD) *capetam.* Recte igitur cum A Festus hunc uersum exhibet. Ceterum 'hercule' apud Festum ut hoc loco, sic etiam p. 178 s. u. oculissimum ex Pseud. u. 301 allatum inuenimus pro recta forma Plautoque tribuenda 'hercle'. Atque illa quidem forma a Plauto abiudicanda utrum ex codice aliquo sumpta, an per librarios in Verri Flacci aut Festi textu orta sit, dubitari potest. Tamen hoc mihi probabilius uidetur esse.

1) Nescio Geppertus cur in hoc uersu restituendo et codd. et Festi scripturam neglexerit. Scripsit enim: Nam quid íllae hinc tam diu íntus remorantúr remeligines. In quibus offendit coniunctio uerborum: 'hinc intus remorantur', quod omnino dici posse negauerim. Praeterea autem etiamsi recte omnia se habere concederemus in codd. scriptura cum nihil offensionis sit, omnino nulla causa est, cur quidquam mutemus. — 2) Ne hic quidem uersus recte apud Geppertum scriptus est. Qui si cum A contra reliquos codd. scripsit 'ircus', falsam eam scripturam esse Sabinorum 'fircus' docet. Cf. Curtius, Grundzüge [4], 132. — 3) Cf. eius annotat.

Pers. 419, Paul. p. 336 *Seduculum* [sic enim codd. optimi] *genus flagelli dictum, quod uapulantes sudantes facit.* Corruptam esse hanc glossam inde patet, quod a uoce *sudare* ut *seduculum* deriuetur fieri non potest. Immo restituendum est propter eam interpretationem *suduculum.* Neque enim cum Meursio *sudiculum* restituemus, si eam glossam pertinere ad Pers. 419 Ritschelio concedemus, ubi A: SVBVCVLVM una B littera secundum Ritschelii annotationem incerta, P *cubiculum* praebent. Atque in A siue fuit tertia huius uocis littera B, siue alia, mihi dubium non uidetur esse, quin idem quod apud Paulum habemus uerbum in A lateat. Congruit igitur etiam hac in uoce Festus cum A.

Poen. V 5, 12. 13, Paul. p. 28 *Atritas atri coloris. Aegyptinos Aethiopas.* Spectat illa glossa ad u. 12 ubi *atritas* quidem etiam codd. exhibent, haec ad u. 13 qui sic legitur: P. *Quam Aegypti aut qui cortinam ludis per circum ferunt.* A. *Quam Aegyptini qui* etc. Consensus igitur est inter A et Festum.[1])

Pseud. 110, Fest. p. 355 s. u. Turbelas: *Quo alto et quantas soleam turbelas dare.* Codd. *pacto* atque P *turbellas,* A *turbelas.* Atque in Festi quidem scriptura: *Quo alto* Ursinianus uocem *quales* latere ratus est. Tamen quamquam uersui accommodata est haec scriptura, talem differentiam statuere coacti non sumus, cum facillime librarii errore ex QVOPACTO omisso P QVOACTO et inde QVOALTO fieri potuerit.

Stich. 352, Fest. p. 169 s. u. Nassiterna: *Ecquis huc effert nassiternam cum aqua sine suffragio?* P idem, nisi quod *nasciternam:* A *nassiternam* cum Festo exhibet.[2])

Trin. 24, Paul. p. 109 s. u. *Immunis; Immune est facinus.* A idem, P *Inmene est facinus.* Exhibet igitur Paulus plane Ambrosiani scripturam. Neque uero Plauto tribuendam esse eam formam, quam A et Paulus, sed eam quam P exhibent ut uetustiorem apparet.

Iam unius statim loci mentio facienda est, ubi apud Festum eam scripturam, quam P praebent, offendisse uidemur. Truc. 277, Paul. 221 *Patulum bouem Plautus appellat, cuius cornua diuersa*

1) Ceterum u. 12 corruptus est, cum in codd. exstet: 'Ita replebo atritate atratior [sic A, atrior P] multo ut siet'. Hiatum huius uersus non ferendum ut tolleret, Geppertus sic correxit: 'Ita repleuero'. Tamen cum respondeant: 'faciam', 'replebo', alterius futuri formam omnino huic loco conuenire negauerim. Immo scripserim: 'Ita replebo [eam] atritate' e. q. s. — 2) Cf. Loewii Analect. Plaut. p. 178.

ac late pateant. Haec glossa quin spectet ad Truc. 277, uix dubium esse potest. Ibi autem inuenimus in P *patulum uoueri,* in A *patulam bouem.* Verum cum Palatinorum scripturam corruptam esse appareat ex *patulum bouem,* hoc loco consensus inter P et Paulum statuendus erit.

Iam nero quid ex his locis nobis concludendum sit quaeritur. Omnibus eis uidimus Festum Ambrosiani scripturam exhibere praeter Truc. 277, ubi cum P consentire uisus est. Tamen ut hunc locum statim absoluam, ut omnino illud *patulum bouem* non recensioni alteri tribuam, sed mero librarii alicuius uitio, propterea quod in archetypo ultima syllaba omissa fuerit, ortum esse putauerim, ita ne illud quidem concedam illam apud Paulum glossam ex codice aliquo Plautino ipso sumptam esse, cum ap. Fest. p. 229 glossam inueniamus talem: *Propatulum late patens atque apertum et patuli boues, quorum cornua in diuersum super modum patent.* Cuius glossae uerba: *patuli boues* non minus recte ad eundem Plauti uersum referemus. Quare omnino non cum P contra A, quoad utraque recensione nobis seruata uidere licet, Festus facere mihi uidetur.

Reliquis igitur omnibus locis A et P seruatis et inter se differentibus Festum A scripturam exhibere uidemus. Quid ergo? Omnes illos locos propterea cum A consentire dicendum est, quod ex codice eiusdem recensionis fluxerint? Caue hoc facias, priusquam demonstratum sit singulorum uersuum illorum differentias reuera duplici recensione in textum peruenisse neque aut scribendi erroribus aut casu ortas esse. Diligentius igitur discrepantiarum illarum condicionem inspiciamus. Quarum meris quidem librariorum uitiis eas deberi apparet, quas inuenimus Cas. IV 3, 7 epil. 7, Epid. 592, Mil. 581, Stich. 352. Neque aliunde originem eius differentiae repetendam esse, quae est Poen. V. 5, 13, inde apparet quod facillime ex AEGYPTINI AEGYPTI NI et inde AEGYPTI AVT fieri potuit. Atque etiam Pseud. 110 si Festus cum A *turbelas,* P *turbellas* exhibent, haud ita magni eam differentiam habendam esse putauerim. Sed Pers. 419, ubi Festus una cum A scripturam 'suduculum' P 'cubiculum' exhibet, similem rationem offendisse uidemur, atque eam quam statuimus inter 'grauastellus' et 'rauistellus', reliqua. Nam etiamsi apud Paulum uox *suduculum* recte cum uerbo *sudare* comparatur, tamen quae additur explicatio: *Suduculum genus flagelli dictum quod vapulantes sudantes facit,* a uero longe aberrat. Est enim *suduculum flagri* eodem modo atque eodem sensu dictum atque *gumnasium flagri.*

Haec enim locutio ut significat eum locum ubi flagrum exercetur, ita illa eum significari puto, quo diu ualdeque caeso flagrum ipsum sudans redditur. Quare cum hoc uerbum Verri Flacci atque auctorum eius temporibus iam obscurum fuisse uideatur, ut ex addita illa Pauli explicatione apparet, facillime grammatico cuidam *cubiculum* scribendum esse in animum uenire potuit. Quare hic locus ex eadem qua A recensione ad Festum peruenisse fortasse uidebitur. Tamen cum reliquis recensionis duplicis locis eam rationem inuenerimus, ut P rectas A falsas exhiberet formas, eam explicationis uiam ingredi non licet, sed etiamsi coniectura ortum putamus *cubiculum,* tamen non eidem tempori cui illas sed multo posteriori tribuemus.

Vnus restat locus Trin. 24 ubi Paulus cum A *immunis* P autem recensio: *inmenis* id est inmoenis exhibet. Atque huius quidem loci condicio prorsus alia est quam eorum, de quibus adhuc egimus. Illis enim omnibus rectam cum A contra P seruat Festus scripturam: hoc loco cum A falsam exhibet. Atque grauior mihi haec inter A et P differentia uidetur esse quam quae orthographicae rationi sit tribuenda. Neque enim quisquam casu et in A et apud Festum uel Paulum ex *inmoene* factum contendet esse *immune.* Quare hoc uersu eiusdem correctoris manum offendimus, cuius id fuit consilium, ut pro formis uetustis atque obsoletis nouae et temporum usui accommodatiores legerentur.

Quae si recte disputata sunt, propius ad A recensionis contextum uerba Festina accedunt. Neque contra facit alius locus, Cist. uersum dico uno A traditum, qui apud Fest. p. 274 s. u. Rauim sic scriptus est: *]experiuraui her[-]im.* cum in A haec exstant[1]: EXPVRGABOKERCLESOMNIAADRAVCAMRAVIM. Primum enim uerbum apud Festum etiamsi contra A expurigaui, quod rectum hoc uersu est, fuisse uidetur tamen in uoce, 'rāuim', qua ultimus uersus pes ut expleatur nullo modo fieri potest, cum A fecisse Festus uidetur. Quod uitium qua ratione uitandum sit, etsi nullum uideo remedium, tamen eo ipso sententia nostra etiam magis commendatur, cum haec omnia ad codicem A recensionis redire contendimus.

§ 12. Sequitur ut eis locis, ubi A et P idem exhibent, quae sit ratio inter Festum codicesque paulo diligentius contemplemur. Quae cum duplex esse possit, ut Festi scriptura aut consentiat aut

1) Cf. Studemund in Herm. I, 298. 299.

dissentiat cum codicibus, eo ordine agendum uidetur, ut primum dicamus de eis locis quos Festus eodem modo quo libri nostri scripturae erroribus non respectis, deinde de eis, quos discrepanti scriptura exhibet.

Ex illis autem ut primum agamus de eis, qui et apud Festum et in codicibus recte nobis exhibiti esse uidentur, hi sunt respiciendi:

Bacch. 476, Fest. p. 318 s. u. Sacrem porcum: *Adu]lescens qui[bus hic pretiis porci] ueneunt sac[res sinceri nummo] nummum [a me accipe, iube te] plari de mea [pecunia].* Atque missis scribendi erroribus *plari* Festi pro *piari*, *ueniunt* librorum P pro *ueneunt*, reliqua cum AP consentiunt, quoad scripturas comparare licet. Neque enim in A quidquam legi potest nisi SNVMMVMAMEACCIPE. Atque B idem exhibuisse ex horum uerborum scriptura: *Sacris incerinummis . . . a* e. q. s. apparet.[1]) Festi autem lacunam quominus ut in omnibus codicibus traditum est *nummis* pro *nummo* editionis Muellerianae expleamus, nihil obstat.

Pers. 347, Fest. 294 s. u. Sublesta: *Ad paupertatem si immigrant infamiae, grauior paupertas fit, fides sublestior.* Paul. 295 *Grauior paupertas fit fides sublestior.* Qui locus etsi hic referendus esse non uidetur cum et A et P exhibeant: *admigrant infamiae*, quod unum Plauto tribuemus, tamen cum nihil facilius esset, quam ut oculis ad initium uerbi sequentis aberrantibus librarius pro *admigrant* scriberet *immigrant,* mero calami lapsu haec differentia orta esse uidetur.[2])

Pers. 392, Fest. p. 297 s. u. Soracum: *[libro]*rum *eccillum [habeo plenum] soracum.* Quae apud Festum certa sunt *librorum eccillum[ ]soracum* prorsus cum A et P consentiunt. In ceteris si A exhibet: PLENVMILLVMSORACVM, P: *habeo plenum soracum* neutram scripturam Plauto tribui posse propter hiatum apparet. Apud Festum quae fuerint, enucleare uelle inutilis uidetur opera.[3])

1) Hac lacuna non respecta Brixius (Quaest. 35) sic scribendum putat: 'sacres sinceri? numos a med accipe'. quae scriptura per se ipsa refutatur. — 2) Ceterum si hoc loco apud Nonium p. 177 scripturam inuenimus hanc: 'Vbi ad paupertatem admigrant infamiae paupertas grauior fit, fides 'sublestior', inde non de discrepantia codd. Plautinorum cogitandum est, sed sine dubio hic locus in Nonii fonte ex memoria allatus fuit. — 3) Vario modo uiri docti hunc uersum tractauerunt. Atque librorum quidem scriptura non offendit Spengelium (T. Maccius Plautus p. 195). Reliqui autem uaria ratione hiatum tollere conati sunt: Ritschelius post 'eccillum' inseruit 'ego', Muellerus scripsit:

Similis atque huius uersus ratio est Truc. 572, qui cum apud unum Paulum exstet concisus, quo modo apud Festum scriptus fuerit, satis est dubium. Tradita apud Paulum p. 366 s. u. 'Tegillum' uerba haec sunt: *Tegillum mihi aret id si uis dabo.* Consentiunt igitur haec uerba cum codicibus quorum A: *Tegillum eccillum mihi unum aret,* P: *Tegillum eccillum mihi unum aretit* exhibent. *Aretit* enim *aret* atque *id* iteratum uidetur esse.[1])

Trin. 37. 38, Fest. p. 277 s. u. Remeligines aeque su[ ]publi[. . . . Hae laciniae quoad comparare possumus cum codd. congruunt.

Mil. 697, Fest. 330 s. u. Spicit: *Flagitium est si nihil mittetur, quae supercilio spicit.* In A quod hoc loco maximi est momenti *quae* ante uocem *supercilio* legi potest.[2]) B, ubi reliqua eodem modo ut apud Festum exstant, omisit hoc uerbum, CD *q̄* (= que), F *quo* exhibet. Atque primum quidem etiamsi in B *quae* ante *supercilio* omissum est, tamen cum CD *q̄* exhibeant, aut hoc aut plenam scripturam *que* archetypo codicum BCD tribuendam esse puto. *Que* autem ipsum nihil aliud esse posse nisi *quae* ut iam per se apparet, ita horum codicum scribendi ratione etiam magis comprobatur. Quare et A et P recensionis eandem huius uersus scripturam fuisse contenderim. Congruunt igitur inter se Festus et recensiones nostrae. Nihilominus autem Ritschelius cum F 'quo supercilio' in textum recepit. Neque tamen mihi ulla causa uidetur esse cur ab optimorum codicum scriptura hoc loco decedamus. Nam cum supercilium — quod etiam Ritschelium si sequimur, unum fieri potest — eadem hoc loco usurpatur sententia qua *superbia,* nescio cur *supercilio* solum non idem, quod

Librorum [domi] (Prosodie 495), Kochius (Mus. Rhen. 32 p. 100) 'libellorum' deminutiuum commendat, qua ratione etiam Bacch. III 3, 29 'Cum libellum legeres e. q. s.' sanandum esse putat. Verum huic coniecturae id obstat, quod apud Plautum nusquam 'libellum' eodem sensu quo 'liber' adhibitum esse inuenimus. Nam Pseud. 706, ubi haec uox exstat, pro 'epistula' usurpata est atque etiam Curc. I, 3, 6, siquidem is locus ex alia Plautina fabula huc adscriptus est, eandem 'libellum' uocis significationem statuere cogimur. Muelleri autem coniectura propterea mihi non commendatur quod cum iam u. 390 dictum sit, 'quoi dos sit domi' iteratum hoc uersu domi superuacaneum est. Ritschelii contra coniectura lenissima sensuique aptissima est, ut in ea acquiescendum esse uideatur. — 1) 'Eccillud' rectam esse scripturam propter accentum in ultima positum apparet. Hiatum autem interim cum Fleckeiseno tenere malim, quam trium illarum, quas C. F. W. Muellerus (p. 586) proposuit scripturarum aliquam accipere. — 2) Cf. Ribbeck, Rhein. Mus. XXXVI, 117.

superbe significare possit. Ac facillime quidem ex *quae supercilio spicit* quippe quae minus bene perspici possint, fieri potuit: *quo supercilio spicit.* Quare cum Ribbeckio (cf. eius editionem) secundum Festum codicesque hunc uersum edendum esse puto.

Falsam scripturam et apud Festum et in codd., si Ritschelium sequimur, uno tantum inuenimus loco, qui est Stich. 352, Fest. p. 169 s. u. Nassiterna: *Ecquis huc effert nassiternam cum aqua sine suffragio?* De quo loco iam antea dictum est. Hic agitur de initio, quod eodem modo P exhibent atque A exhibere Ritschelio uisus est. Verum ex metri rationibus apparere uidetur fieri non posse, ut Plautum ita scripsisse putemus. Immo cum Guyeto ut fecerunt Ritschelius et Fleckeisenus scribendum erit: 'Ecqui huc' e. q. s. Quamquam non nescio qua ratione tradita scriptura defendi soleat.

Iam de eis locis, qui aliam atque in codicibus scripturam prae se ferunt apud Festum, quid nobis iudicandum sit exponendum est. Atque rectas quidem apud Festum Paulumque scripturas offendere nobis uidemur his locis: Paul. p. 102 *Habitior pinguior*, quae glossa suo iure a Kochio[1]) ad Epid. 10 relata est, ubi A: ABILIOR, P: *agilior* exhibet, neque hoc neque illud sensum efficiens. — Deinde hoc loco commemorandi sunt uersus Men. 200. 201, qui a Festo p. 302 s. u. *Succingulum* in folio, quod fere totum igni absumptum est, exstitisse uidentur. Quae supersunt, apud Muellerum hoc modo leguntur: *]Plautus[ ]um Herculis[ ]tiquam abstu[* Apud Ritschelium hi duo uersus uti Lambinus coniecerat sic scripti sunt: *Meo quidem animo ab Hippolyta subcingulum || Hercules haut aeque magno umquam abstulit periculo.* Eadem in codd. exstant, nisi quod A: HAVDKERC secundum Loewium: HAVDKERCVLESAEQ, B: *Haud hercle seque*, C: *Aud hercule seque,* D: *Apud* [ut] *hercule seque* praebet. Omnes igitur codices particulam *haud* ante uocem *Hercules* exhibent, quae scriptura duplici causa reicienda est. Primum uersum 201 nullo modo metiri possumus, deinde particulam *haud* ab aduerbio dirimi non licet. Quare Lambinus duobus uerbis *haud* et *Hercules* transpositis optime uersum restituit. Quae mutatio probatur illo Festi loco. Apparet enim eum ante uocem *Hercules* — nam *Herculis* quod legimus merus librarii error est — non legisse particulam *haud,* sed uocem *succingulum.* Verum alia difficultas restat: quaeritur quid ceteris apud Festum uerborum laciniis *tiquam abstu*

1) Rhein. Mus. XXVI, 550.

faciamus. Ac Muellerus quidem ex illis reliquiis uersus hoc modo restituit: *Ab Hippolyte succingul-]um Hercules[aeque magno neu-]tiquam abstu-[lit periculo.]* Concedendum est potuisse haec exstare apud Festum, si exteriorem uerborum seruatorum formam respicimus. Versus autem, qui tum efficitur, duabus difficultatibus laborat. Primum enim *Hercules* dactylicum esse non licet. Atque etiamsi Hercles forma aliis locis scripta uidetur fuisse, tamen si aliud remedium datur, eam recipere dubitem. Deinde in uerbo *neutiquam* offendimus, quod non significat: *nullo modo, nulla ratione,* sed potius *non nimis, non ualde.*[1]) Praeterea apud Plautum semper scribendum atque legendum esse *ne utiquam* constat, quod hoc uersu nullo modo fieri potest. Versum autem adeo corruptum uix codici illi tribuemus, quem optimi generis fuisse paragrapho antecedenti uidimus. Accedit quod paruum lapsum calami apud Festum si statuimus, optime omnia quadrant. Facillime enim duas litteras *ti* ex una *n* oriri potuisse nemo negabit, praesertim cum ea mutatione nouum uerbum *utiquam* efficeretur. Restituendum igitur est: *Ab Hippolyta succingul-]um Hercules[haut aeque magno u-]nquam abstu-[lit periculo.]* Ac iam cum Festi testimonio Lambini coniecturam comprobatam uideamus, nemo cum Kochio de forma uetustiore *Herculeus* cogitabit[2]), quam ut formas *Achilleus* et *Vlixeus* a Buechelero erutas Plauto uindicat

Huc pertinere puto etiam Truc. 213, qui uersus apud Schoellium ita legitur: *Huic homini amanti neniam mea era apud nos dixit de bonis.* B: *H. h. amanti meer ap̃ nos neniã dix̃ d. b.* CD: *H. h. amanti me era apud nos dixit neniam d. b.* A: *H. h.* APVTNOSMEAERAAMANTINNEIAMDIXIT. 'Quem uersum a Festo p. 161 s. u. Naenia ubi haec exstant: Idem: Huic hom[ ]dixit domi et ap[ ]niam esto' allatum esse primus putauit Antonius Augustinus. Ac mihi quoque etsi Schoellius magnopere addubitauit[3]), hae laciniae ad illum Truc. uersum pertinere uidentur. Sed quae apud Muellerum scripta inueniuntur, uix uersus Plautinos putabimus, uerum aliter locus ille explendus est. De quo mihi quidem recte egisse uidetur Sophus Buggius, qui — id quod priusquam illius de hac re sententiam cognoueram, et ipse inueneram — sic scribendum esse censuit: *Idem: Huic hom[ini amanti mea era apud nos naeniam]dixit domi. et ap[* Quare uersus e Truc. allatus in uerbum *domi* desinit, ea autem quae sequuntur ad alium scriptorem pertinent, cuius uerba in proximis allata fuisse putanda

1) Cf. Forcellini lex. sub ea uoce. — 2) Rhein. Mus. XXV, 618. — 3) Cf. eius annotat.

sunt. Nihilominus abusum esse Festi testimonio Buggium Schoellius in annot. ad hunc u. dicit. Ac sane uariae difficultates nobis offeruntur. Nam etiamsi, postquam cum Buggio lacunam expleuimus, uersum octonarium iambicum apud Festum habemus, quo Truc. illo loco, cum Astaphii narratio incipiatur, sequentes autem uersus eiusdem generis sint, opus est, tamen offenderunt uiri docti in coniunctis uerbis *apud nos domi* cum aut *apud nos* aut *domi* satis esse putent. Neque tamen in his uerbis haerendum est, cum apud Plautum ipsum Amph. 759 legamus *ad te domum,* ubi domum eodem iure superuacaneum esse uidetur. Cf. etiam Cic. Sest. 18, 41: *apud me domi.* Ac si mirum uidetur dici ab Astaphio: *Huic homini mea era naeniam dixit,* quamquam is nondum mortuus est, uersu sequenti: *Nam fundi et aedis obligatae sunt ob. amoris praedium* id optime explicatur. Certe enim nostrae fabulae meretricibus is amator pro mortuo est, qui nihil iam dare potest Contra haec si codicum scripturam contemplamur, uersum omnino non habemus. Quare Geppertus: *neniam apud nos dixit de bonis,* Spengelius: *neniam dixit bonis,* Schoellius: *naeniam mea era apud nos dixit de bonis* scripserunt. Mihi *de bonis* glossema uidetur esse ab aliquo ad explicandam singularem illam dictionem *naeniam illi dixit* adiectum, quo uerbum *domi* e textu eiectum est. Mire enim dictum esset: *naeniam dicere alicui alicui rei,* quod Spengelius uult, *aut naeniam dicere alicui de aliqua re,* quod codices praebent. Quare hoc quoque loco meliorem quam omnes codices nostri scripturam apud Festum traditam esse puto.

Ad Pseud. 301, Fest. p. 178 quae s. u. Oculissimum afferuntur, spectant: *Idem in Pseu]dolo oculatum pro prae[senti ponit cum dixit: Emi]to die caeca hercule [oliuum, id uendito oculata die].* Cum dubitatio esse non possit, quin hoc loco Pseud. 301 allatus fuerit, recte apud Muellerum lacunae suppletae sunt. Pro *emito* autem codd. BD praebent *eme;* quod etiam in C codicis scriptura *et me* latere uidetur. Ambrosianus Ritschelio secundum annotationem idem *eme* exhibere uisus est. Apparet *emito* hoc loco unice rectam esse scripturam.

Ad Trin. 243, Pauli glossa p. 116 *Liquitur, labitur fluit* spectat.[1]) Versus ille in codd. ABCD pariter sic traditus est: *Ilico res foras labitur, liquitur.* Pauli autem glossa commotus Fleckeisenus *labitur* nihil nisi additamentum ratus e textu eiecit uersumque satis probabiliter sic restituit: *Ilico res foras liquitur.*

1) Fleckeisen, Jahrbb. CXI, 539.

Quare etiam Festo Verrioque Flacco haec huius uersus forma nota fuisse uidetur.[1])

Iam si quaerimus e quali codice hi loci meliore quam codd. nostris apud Festum exstantes scriptura sumpti sint, primum elucet ex eis nullo modo cognosci posse utri recensioni eum tribuamus. Apparet enim falsas eorum uersuum scripturas, quae codd. nostris exhibentur, aut scribendi erroribus ut Epid. 10, Men. 201, Pseud. 301 aut glossematis in textum illatis ut Truc. 213, Trin. 243 natas esse. Festi igitur scripturae siue ex grammaticis transcriptae sunt siue ex ipsis codicibus collectae, ad codices redeunt, qui liberi fuerunt uitiis quibusdam, quibus A et P infecti sunt. Quae ratio non prohibet, quominus propius ad Ambrosianam recensionem accedere in uniuersum uerba Festina statuamus.

Dubium est utrum inter eos locos quibus contra A et P rectam Festus exhibet scripturam Pseud. 1252 referendus sit, ad quem Paul. 126 quae inuenitur glossa spectat: *Madulsa ebrius, a Graeco μαδᾶν deductum, uel quia madidus satis a uino.* P: *habeo madulsam,* A: EOM^DV:S. Atque si in uoce *madulsa* eum quem Paulus uult sensum inesse putamus, tunc fieri non potest, ut cum P legamus *habeo madulsam,* sed quam Lipsius proposuit[2]) scripturam: *abeo madulsa* cum Ritschelio Lorenzioque praeferendam esse putabimus. Atque talem lectionem eam fuisse, ad quam Pauli glossa spectat, ex explicatione addita apparet. Dubium autem est, utrum Ambrosianus cum P falsam an cum Paulo rectam praebuerit scripturam.

Restat unus locus Stich. 91, qui ap. Fest. p. 197 s. u. Osculana pugna ex Neruolaria sic affertur: *Osculum sat est mihi . . .*

1) Data hac occasione cantici sequentis u. 280 quomodo restitui posse putem exponam. Is enim in omnibus libris (AP) pariter sic traditur: *patrem tuum si percoles per pietatem.* Ad quem uersum restituendum et explanandum uarias editores rationes secuti sunt. Nam locum corruptum esse plerisque editoribus assentior neque a Brixii, Crainii, Redslobii (Symbolae criticae ad Plauti fabulas. Gymnasialprogramm Weimar 1879, p. 10. 11) stare possum, qui uersum ita, ut codices exhibent scripserunt. Reliquorum plerique propter uu. 279. 281 uersum creticum restituere conati sunt. Mihi uidetur ex codicum omnium communi lectione: 'Patrem tuom si percoles' uersus iambicus indicari, uersus autem mutatione leuissima sic fortasse restituendus esse: *Patrem tuom si percoles pie per aetatem[tuam].* Qui uersus non solum sensui optime accommodatus est, sed etiam optimam metrorum concinnitatem affert. Habemus enim uers. 279 dim. cret., 280 oct. iamb., 281 dim. cret., 282 oct. iamb. — 2) Ant. lect. V, 9.

qui ambo mi pater. AB *Osculum.* # *Sat est osculi mihi uostri.* # *Qui amabo pater?* CD *est mihi osculi uestri.* Consentit igitur Festus cum uerba *est mihi* exhibeat cum CD contra AB, differt in exitu uersus ab omnibus codd. De his scripturae discrepantiis quid iudicandum est? Apparet codicibus quae tradita sunt uerba si respicimus falsissimam esse eam quam CD exhibent scripturam, sed scribendum esse ut fecit Ritschelius cum AB *Osculum.* # *Sat est osculi mihi uostri.* # *Qui amabo pater?* Iam autem quaeritur quid eis faciamus, quae a Festo tradita sunt. Vbi si cum Muellero secundum codd. lacunam explemus *osculi uestri*, uersum omnino non habemus. Sed tamen in extremis huius uersus uerbis traditis: *Qui amabo mi pater* boni uersus exitus latere uidetur. Quare si cum Aldina et A. Augustino supplemus, quod etiam propter litterarum deperditarum numerum commendatur: *osculi*, uersus effigiem uidemur habere: *Osculum. Sat est mihi osculi. Qui amabo mi pater:* in quo nihil praeter caesuram neglectam offendit. Ceterum cum ualde dubium sit, illum uersum num illo modo suppleri oporteat, facillimeque cogitari possit alia quondam apud Festum exstitisse, in quibus nihil fuerit uitii, satis erit contendere Festi scripturam non prorsus esse reiciendam, sed fortasse in ea latere uersum aeque bonum atque eum quem codd. nostris traditum habemus.

Cap. V.

§ 13. Restat ut ad eos locos tractandos transeamus, qui Ambrosiano aut perdito aut inextricabili Palatinis solis exhibentur. Qua in re pronum est suspicari, ubicumque Festus a P grauius differat, Festinam scripturam ad Ambrosianam recensionem propius accedere, si quidem supra de hac re recte disputauimus. Firmatur autem haec suspicio nonnullis locis, quorum scriptura Festina a Palatinis eo modo differt, quo recensiones A et P inter se differre uidimus. Hi autem loci de quibus primum nobis agendum est, sunt: Poen. III, 1, 27, Paul. p. 97: *Grallatores appellabantur pantomimi, qui, ut in saltatione imitarentur Aegipanas, adiectis perticis furculas habentibus atque in his superstantes, ob similitudinem crurum eius generis, gradiebantur, utique propter difficultatem consistendi. Plautus: Vinceretis cursu ceruas et grallatorem gradu.* Apud Geppertum hic uersus scriptus est: *Vinceretis ceruom cursu uel clauatorem gradu.* Haec enim in codd. exstant, nisi quod B *et clabatorem* C *.t glabatorem* praebet. Totus uersus etiam apud Varronem (de ling. lat. 350 Sp.) inueni-

tur in hunc modum scriptus: *In Poenulo: Vinceretis ceruum cursu uel gralatorem gradu.* Praeterea huc spectat Plac. 50, 3: *Grallae perticae, ad quas cruribus colligatis ambulantes, grallatores dicuntur.* quae glossa propter similitudinem ex Verri Flacci opere ortum cepisse uidetur. Gloss. Labb: *Grallatores παvικà φοροῦντες,* Nonius: *Grallatores sunt collobathriarii* etc. Quae si reputamus, 'tunc hoc loco similis scripturae discrepantia uidetur exstitisse atque inter *grauastellus* et *rauistellus, exfafillatus* et *expapillatus.* Atque sic Osanno uisum est, qui utramque lectionem probam esse dicit.[1]) Contra quam sententiam si afferre uellemus *clauator* sensui non aeque accommodatum esse, quam *grallator,* ei argumento haud multum tribuendum esset, cum etiam illis locis alteram scripturam praeferendam esse constet. Sed tamen quomodo B et C uocem *clauatorem* exhibeant, si diligentius examinabimus, uix dubium esse potest, quin et *clabatorem* et *glabatorem* corrupta esse putemus ex uoce *gralatorem,* quam Varro exhibet. Nihilominus satis magnae traditarum huius uersus scripturarum restant differentiae. Duae enim eius formae hae uidentur esse: Cod. P (V et D Gepperti), Varro: *Vinceretis ceruom cursu uel gralatorem gradu.* Neque enim graui corruptela in codd. ex *uel* apud Varronem tradito *et* fieri potuit, unde uersus uitiosus fit. Atque altera scriptura Pauli est: *Vinceretis cursu ceruas et grallatorem gradu.* Quos duos uersus si comparamus, id elucere puto genuinam formam eam esse, quam cum Varrone codd. exhibent primum propter scribendi genus *gralatorem,* cum Plautum litteras geminatas nondum adhibuisse constet, deinde quod sic multo simplicior atque accommodatior fit oratio. Respondent enim inter se *gradu* et *cursu, gralatorem* et *ceruom.* Neque uideo cur femininum *ceruas* poeta praetulerit, cuius rei nulla causa est. Quare Plauto huius uersus scriptura apud Varronem codicibusque tradita tribuenda uidetur esse. Sed Pauli uersum elegantissimum esse atque optimum quis est qui neget? De scribendi igitur erroribus cum cogitari nullo modo liceat, unde duas huius uersus formas fluxisse putabimus? Atque mihi quidem, cum *grallatores* forma recentior sit habenda, omnia optime explicari posse uidentur, si hunc quoque uersum a grammaticis tractatum esse statuimus. Apud Paulum autem quae exstant, etiam in A exstitisse suspicor.[2])

1) Anal. crit. 198. — 2) Liceat eiusdem fabulae proximae scenae u. 5. emendationem proponere. Vt lenonem qui Agorastoclis puellam eiusque sororem tenet perdat, Milphio, seruus fidelis, ero amanti id suadet, ut

Bacch. 887—889, Fest. p. 161 s. u. Naenia: *nio utitur Plautus [in Bacchidibus: si tibi est ma]chedem: ad nob[is ueruina est domi qua quidem] te reddam, u[bi tu me irritaueris, confossio]rem soricina naenia.* Libri: ... *si tibi est machera et nobis ... te fatiam si tu me ...* Satis igitur magnae differentiae horum uersuum traditae sunt. Atque *chedem* quidem Festi eodem modo ut codicum *et* Festique *ad* illud *ex [ma]chaera,* hoc ex *at* mero librarii errore orta esse apparet. Grauius autem est, quod apud Festum legimus: *te reddam* scil. confossiorem, in codd.: *te faciam.* Iam illud *u* quod post uerbum *reddam* apud Festum seruatum est, indicare uidetur eum particulam *ubi* exhibuisse, pro qua codd. nostri *si* praebent. Atque reliqua cum consentiant, de hoc uno uersu nobis agendum est, cuius duplicem hanc formam fuisse uidemus: Fest.: *[qua quidem] te reddam u[bi tu me irritaueris]* codd.: *qua quidem te faciam si tu me irritaueris.* Vtrumque autem uersum et sensui aptum esse neque rationibus metricis oppugnare apparet. Quare differentiae quales sint, si quaerimus, *ubi* et *si* inter se commutatos non solum hoc loco habemus, sed etiam Stich. 524, cuius initium A *Domum ubi redieris* P *Domum si redieris* exhibent. Atque ut iam propterea Festi scriptura A recensionis esse uidetur, ita etiam magis hoc propter alteram contendemus differentiam, ubi Festus *reddam,* codices *faciam* cum participio perfecti passiui coniunctum praebent. Vtrumque enim dici posse et apud Plautum inueniri exempla docent a Brixio in annotatione ad Capt. 342 allata. Tamen ex illis quae affert exemplis ueri simile uidetur Plautum talibus in coniunctionibus uer-

Collybiscum, lenoni ignotum, cum trecentis Phillippis instructum quasi peregrinum lenonis domum mittat. Qui si pecunias apud lenonem perdiderit, occasionem lenonem perdendi datum iri. Opus autem est testibus quos ut arcessat, Agorastocles in forum mittitur. Iam III, 1 hic cum aduocatis suis aduenit. Proxima scena Agorastocles eos ad Milphionem adducit, qui u. 5 ubi eos conspicit ad eri uerba: *assunt testes* respondet: ... *tot quidem* ‖ *Non potuisti adducere homines magis ad hanc rem idoneos.* quae uerba non sine offensione esse mihi uidentur. Iam primum dubium est utrum omnino *tot* cum comparatiuo ita ut hoc uersu factum est, coniungi possit. Deinde cur de magno aduocatorum numero Milphio dicat, haud est clarum, cum ad id quod propositum erat, haud ita magnus numerus opus esset. Videtur igitur in illis uerbis corruptela latere. Milphio nihil aliud dicere uult nisi: non potuisti homines adducere magis idoneos. Quare *tot* corruptum esse puto. Coniectura autem lenissima omnia se recte habitura uidentur, si pro *tot* scribimus *pol,* ut illa uerba sint: *Pol quidem* ‖ *Non potuisti adducere homines magis ad hanc rem idoneos.*

bum *reddere* praetulisse, cum uerbum *facere* adhibeat tantum in elocutione *missum facere,* quae etiam apud alios scriptores creberrima est, et *nihilo factius facere* (Trin. 397), ubi tamen facere ut diceret, uerborum lusu efficiendo poeta commotus uidetur esse. Quare si reputamus quae antea de uerborum *oculeus* et *oculatus* ratione dicta sunt, hoc quoque loco uox inusitata usitatiore remota uidetur esse. Quare dubium mihi non est, quin quae huius uersus apud Festum exstet scriptura alterius recensionis sit.

Most. 727. 728, Fest. p. 305 s. u. Superescit: *In Phasmate: Ehe[m uix] tandem percipio, super rebus nostris loqui te. Phasmatis* nomine afferri Mostellariam iam antea commemoratum est. Versus autem qui hoc loco apud Festum allatus est, in codd. sic traditur: *Ehem uix tandem percepi super his rebus nostris te loqui.* Sed ut dubium non est ad eundem hunc uersum Festum spectare, ita fieri non potest, ut alterius ex altero scriptura deriuetur. Apparet enim in codd. septenarium trochaicum esse: *Ehem* ‖ *Vix tandem percépi super his rébus nostris té loqui,* cui metro prorsus repugnat, qui apud Festum exstat uersus. Tamen cauendum est, ne prorsus corrupta quae apud eum sunt putemus. Illis enim uerbis et ratio et metrum inesse uidetur dummodo legamus: *Ehem* ‖ *Vix tándem percípio* ‖ *Supér rebus nóstris loquí te,* quae dimetri et trimetri bacchiaci coniunctio apud Plautum usu uenit. Hoc autem loco corruptissimo de metro nihil constat. Metrum autem bacchiacum ut optime sententiae respondere uidetur, ita praesens tempus pro perfecto usurpatum esse hoc sensu non offendit. Ceterum etiam alibi haec duo tempora inter se commutata esse docet Merc. 259, ubi A 'Inscendo in lembum' P 'Ascendi in lembum' exhibent. Quare recte fortasse hanc quoque inter P et Festum differentiam recensioni duplici tribuendam esse contendere licet.

Cas. II, 8, 7, Fest. p. 165 s. u. Nepa: *Plautus in [Casina: Recessim dabo me [ad parietem, imita[bor nepam.* Paul. p. 164 s. u. Nepa: *Plautus: Dabo me ad parietem, imitabor nepam.* Codd. *Recessim cedam ad parietem, imitabor nepam.* Atque idem legisse Nonium uel eius auctorem ex eis, quae 145, 14 apud eum allata sunt, apparet: *Retrouorsum cedam, imitabor nepam.* Primum elucet nihil offensionis in eo uersu inesse, qui a Festo Pauloque traditus est. Deinde non minus clarum est, ea quae P exhibent: *Recessim cedam,* nullo modo redire posse ad Festi scripturam *Recessim dabo me.* Ceterum non sine causa in codicum

Recessim cedam offendit Loewius[1]), primum quod *recessim* eiusdem radicis sit atque *cedam*, deinde quod u. 10 denuo habemus *candidatus cedit hic mastigia.* Atque re uera propter has causas languidi aliquid in hoc loco inest. Quare Loewius proposuit scribendum esse: *Recessim betam* quod fortasse uerum est. Quam scripturam si genuinam putamus, tunc utrum codicum an Festi recentior sit putanda, dubitatio esse non potest. Quare hoc quoque loco recentioris recensionis scriptura apud Festum allata esse uidetur.

Aul. 162—164, Fest. p. 238 s. u. Postumus: *Post mediam aetatem qui mediam ducit uxorem domum, si eam senex anum praegnantem fortuito fecerit, quid dubitas, quin sit paratum his nomen pueris Postumi?* P: *media ducit* ... *fortuitu* ... *paratum nomen puero Postumus.* Atque primum quidem uersum 164 et apud Festum et in codd. optime et sensui et metro aptum esse apparet. Neque enim offendendum erit in *his pueris*, quod apud Festum est, cum in sententia tam generali bene pluralis numerus cogitari possit. Atque optime intellegitur *his*, id est: *eis pueris*, qui e matrimonio senis anusque procreentur. Quare cum cogitari non possit alterum uersum ex altero corruptum esse, hoc quoque loco recensionum discrepantiam offendisse uidemur, praesertim cum illud *fortuito* (fortuitu B) eandem sententiam fulciat.

Curc. 103, Fest. p. 258 s. u. Quadrantal: *Plautus in Curculione: Anus haec sitit, quantillum sitit? modica est, capit quadrantal.* Paul. p. 259 *Anus haec sitit. quantillum sitit? modica est, capit quadrantal.* Codd. *Sitit haec anus* e. q. s. Quamquam quae intersunt inter Festum codicesque haud ita grauia sunt, atque eis de quibus adhuc egimus locis, tamen uerborum apud Festum ordinem non casu, sed consilio factum esse puto eo, ut magis normae responderet. Quare quod de uersibus antecedentibus dictum est, etiam de hoc ualet.

Curc. 463, Paul. p. 101 *Halapanta significat omnia mentientem, ab eo, quod halet omnia. Ἄλην enim Graeci τὴν πλάνην id est fallentem, appellant.* B *kalophantam [am ex em]*, EZ *kalophantam*, EJ *halophantam.* Nonius 120, 8 *Halofanta.* Accuratissime de hoc loco egit C. G. Brandis (de aspiratione latina quaestiones selectae, Bonae 1881). Genuina B codicis scriptura cum sit *halophantem*, collata Pauli glossa eam formam uerbi *alapari* (de quo uide Roenschium Mus. Rhen. XXXIV, 632) participium esse putat. Quare illum u. sic scribit: *Halapantem an sycopan-*

1) Anal. 204.

tam e. q. s. P igitur recensione recta forma tradita est. Nam quod exstat *halophantem* non *halapantem*, secundum sequens *sycopantam*, ex quo semper *sycophantem* factum uidemus esse, scriptum est. *Halapanta* autem quod apud Paulum exstat, cum Brandi glossatorum opera factum esse putamus.

Curc. 566, Fest. p. 372 s. u. Vapula Papiria *Reddin an non mulierem prius, quam te huic meae, machaerae obicio mastigia? Vapula ergo [= uapulare ego] te uehementer iubeo, ne me territes.* Totum locum prioris uersus causa attuli, ubi codd. exhibent *uirginem* pro Festi *mulierem*. Vtraque autem scriptura cum sit aptissima, uix de casu quodam cogitari licet, sed eadem atque eorum qui adhuc tractati sunt, huius loci condicio uidetur esse.

Pseud. 16. 17, Fest. p. 305 s. u. Suppremum: *Plautus: [Me antidhac suppre]mum habuisti se[mitem consiliis] tuis.* Codd.: *Me antidhac supremum habuisti comitem consiliis tuis.* Dubium uidetur num recte in litteris apud Festum seruatis *se* codicum scripturam latere putauerit O. Muellerus. Cogitari enim potest alius uocabuli apud Festum initium seruatum esse. Ac mihi quidem secundum lacinias relictas sic probabilius ille uersus explendus uidetur esse: *[Me antidhac suppre]mum habuisti so[cium consiliis] tuis.* cl. Mil. 1013 'Sociennum tuorum consiliorum', ut fortasse hoc quoque loco recensionum offendamus differentiam.

Pers. 244, Paul. p. 366 *Tippula bestiolae genus sex pedes habentis, sed tantae leuitatis, ut super aquam currens non desidat. Plautus: Neque tippulae leuius pondus est, quam fides lenonia.* Codd.: *Neque stipulae [*BD *stipule].* Variis de causis hoc uersu offenderunt uiri docti. Atque in exitu quidem quod et Festus et codd. exhibent: *quam fides lenonia,* Dacerius: *fide lenoniae,* Ritschelius, cui assentitur Buechelerus [1]): *fides lenoniae* scribendum esse censuit. Neque tamen mihi necessarium esse uidetur, ut traditam scripturam mutemus. Sed in initio huius uersus difficultates exstant grauissimae. Atque primum quidem quaeritur utrum codices secuti *stipulae* an cum Festo *tippulae* scribamus. Videtur autem haec differentia eiusdem generis esse, cuius recensionum discrepantias esse uidimus. Atque *stipulae* quidem bene sensui aptum esse apparet, quare Lachmannus hoc uocabulum praetulit.[2]) Sed tamen alterum uerbum *tippula* quod praeter hunc Plauti locum etiam apud Varronem exstitisse Nonius p. 180, 9 tradit, et propter significationem, quam non solum Paulus inesse

1) Grundzüge der lat. Decl. p. 66 (§ 166). — 2) Ad Lucret. p. 159.

uult, sed etiam quae a Loewio affertur glossa[1]: *tippula uermis aquaticus*, et quod multo rarior est, illi praeferendum uidetur esse. Quod si uerum putabitur, tunc ne recensionum quidem differentiam nobis occurrere, sed in codicum scriptura librarii cuiusdam coniecturam latere arbitrabimur. Sed aliud est animaduertendum. Neque enim quod codd. exhibent ad Festi *tippulae*, sed ad alteram scripturam *tipulae* redire uidetur. Atque haec quidem forma, cum Plauto litterae duplices notae non essent, ualde commendatur. Accedit quod uox *tipula* ex graeca *τίλφη* orta uidetur esse. Atque hoc si statuimus, tunc etiam ea refutatur sententia non *tipula* sed *tipulla* siue *tippulla* scribendum esse, quod cum Scaligero O. Muellerus atque Loewius contra omnes codices glossariorumque scripturas uerum putauerunt. Quare hoc quoque uersu apud Festum alterius recensionis scripturam inuenisse uidemur. Sed cum neque quae apud Festum neque quae in codicibus sunt, uersum expleant, quaeritur ubi corruptelam latere putemus. Quam cum inde a *leuius* eqs. omnia recte se habeant in primis uerbis quaerere oportebit. Quare cum ad formam *tipullae* uix refugiamus omnino trochaicum esse hunc uersum cum Ritschelio negabimus et iambicum restituemus: *Neque tipulai leuius pondust, quam fides lenonia.*

Omnium igitur horum locorum quae aliter atque in codicibus P recensionis apud Festum exstant scripturae non casu, sed consilio uidentur factae esse. Codices autem Plautini quod exhibent, cum semper rectum genuinumque, Festi scripturam recentiorem inuenerimus, omnes hos locos ex eodem A recensionis codice, quem antea accuratius describere conati sumus, sumptos esse suspicamur.

§ 14. Reliquis qui supersunt locis ita utendum esse uolo, ut collectis et qui recta et qui falsa apud Festum exstant scriptura uersibus Plautinis codicis illius Verriani, quo nomine usi sumus, imaginem quam maxime claram atque perspicuam reddamus. Atque recte quidem et apud Festum et in codicibus traditi sunt hi loci: Amph. 275, Paul. p. 368 *Vesperugo, uesper stella. Plautus: Nec uesperugo nec uergiliae occidunt.* — Amph. 404, 412, Fest. p. 217 *Persicum portum Plautus cum ait .....* Asin. 221, Paul. 113 s. u. Inlex: *Esca est meretrix, pectus illex.* Cum libris *lectus inlex* scribendum est. Quae apud Paulum traduntur *pectus illex* procul dubio scribendi errore exortae sunt. Aul. 324, Fest. p. 173 *Nundinalem cocum Plau[tus dixit in Aulularia: Cocus ille nun[d]inale est, [in nonum diem solet ire coctum.* Codd. nun-

1) Prodr. 289.

dinalis est. Lemmatis huius apud Festum glossae causa uerisimile mihi uidetur *nundinale* ex *nundinalis* corruptum esse, quod facillime fieri potuit ultimis syllabis saepenumero omissis. Aul. 50, Paul. p. 28 Adaxint adegerint. Aul. 509, Paul. p. 221 *Patagium est, quod ad summam tunicam assui solet, quae et patagiata dicitur et patagiarii qui eiusmodi faciunt.* Codd. *Caupones patagiarii, indusiarii.* Aul. 684, Fest. p. 282 s. u. Resecrare: *Plautus: Resecroque, mater, quod dud[um ob[secraueram* Paul. p. 280 *Resecroque, mater, quod dudum obsecraueram.* Bacch. 1088, Paul. p. 35 s. u. Blennos: *Stulti, stolidi, fatui, bardi, blenni, buccones.* Apud Paulum enim quod post *fatui* libri exhibent *fungi,* mero calami lapsu omissum esse perspicuum est. Capt. 820, Paul. p. 336 *Sectarius ueruix.* Codd. quod exhibent *uerueci sectario,* eandem scripturam Festo tribuendam esse docet codex Gu., ubi non *ueruix* sed *uerbex* legitur. Quod ex *ueruex* ortum esse facile concedetur. Cas. II, 2, 33, Paul. p. 73 *Deliquum apud Plautum significat minus.* Per librarium enim forma usitatior *Deliquum* pro recta, quam B, Varro (de l. l. VIII, 384) exhibent: *delicuum* apud Paulum irrepsisse uidetur. Cas. II, 5, 12, Fest. p. 355 s. u. Torreri: *Plautus: In una edet opera in furnum calidum condito, atque ibi torreto.* Fest. p. 262 s. u. Rubidus: *Plautus in Casina: [In furnum calidum condit]o, atque ibi torreto [me pro pane rubido].* Codd. *Una edepol opera in furnum calidum condito Atque ibi torreto me pro pane rubido.* Atque *edet* ex *edepol* corruptum esse elucet. Sed si ad initium prioris Festi loci O. Muellerus annotat: *In] dele* uix hoc rectum putauerim. Multo rectius quod altero exstat, hoc quoque supplendum esse mihi uidetur: *Plautus in [Casina]:* Cas. III, 5, 20, Fest. p. 170 s. u. Numero: ..... *ut Plautus in Casina: Ere mi? quid uis mea ancilla? nimium saepius numero dicis. Saepius* enim mero scribendi errore ex *saeuis,* quod recte codices exhibent, ortum esse nemo erit qui neget.[1]) Cas. V, 4, 22, Paul. p. 28 *Amasso amauero.* Curc. 121, Fest. p. 178 s. u. Oculissimum: *item [oculissi]me dixit* (scil. Plautus). Curc. 231 Paul. p. 58. *Collatiuum uentrem magnum et turgidum dixit Plautus quia in eum omnia edulia congeruntur.* Curc. 400, Paul. p. 107 s. u. Incomitiare: *Plautus: Quaeso ne me incomities.* Curc. 534, Paul. p. 80 *Excidionem urbis a caedendo dictam manifestum est.* Epid. 670, Paul. p. 89 *Flemina*

1) Geppertus scripsit cl. Mil. 1400 ubi idem inuenitur: *Numero [hoc] dicis.* Neque tamen ad talem mutationem ulla causa est, cum omisso illo *hoc* omnia optime intellegantur.

dicuntur quum ex labore uiae sanguis defluit circa talos. Videtur enim mihi ad hunc uersum haec glossa referenda esse. Men. 78. Fest. p. 258 s. u. Quando: *ut Plautus in Me[naechmis ait: Ideo quia]* mensam quando edo, [detergeo]. Men. 832, Paul. p. 220 *Pandiculari dicuntur, qui toto corpore oscitantes extenduntur, eo quod pandi fiunt.* Codd. *Ut pandiculans oscitatur.* Merc. 737, Fest. p. 339 s. u. Sequester: *et Pla[utus Mercatore: Imo]* *sic sequestro mihi data [est].* Quem uersum etsi Ritschelius scripturam traditam falsam ratus sic scripsit: *Immo haec sequestro mihi datast,* tamen hic attuli, quod cum C. F. W. Muellero (Prosod. 257) sic metiendum esse puto: *Immó sic séquestro mihi datast.* Mil. 211, Paul. p. 36 *Barbari dicebantur antiquitus omnes gentes, exceptis Graecis. Unde Plautus Naeuium poetam Latinum barbarum dixit.* Most. 240, Fest. p. 162 s. u. Nec: *et apud Plautum in Fasmate: nec recte si illi dixeris.* Pseud. 266, Fest. p. 218 s. u. Porriciam: *[Plautus in P]seudolo: atque in [manibus exta teneam, ut porriciam] intebea loci. Interea* si restituimus optime haec cum libris consentiunt. Pseud. 964, Fest. p. 174 s. u. Nobilem: *Plautus in Pseudolo: Peregrina facies uidetur hominis atque ignobilis.* Paul. p. 175 *Peregrina facies atque ignobilis.* Pseud. 1200 Fest. p. 217 s. u. Putum: .... *[et Plautus: Purus putus hic]* sycophanta est. Pseud. 258. Fest. p. 258 s. u. Quando: ..... *et in Pseudolo: Dabo, quando erit. ducito, quando habebis.* Poen. I 2, 55, Fest. p. 330 s. u. Schoeniculas: *Plautus* ..... *Idem: Prosedas pistorum [amicas, reliquias alicarias] miseras schoeno dili[butas servilicolas, sordid]as. Alicarias* enim, non cum Muellero *halicarias*, scribendum esse Pauli glossa p. 7 docet: *Alicariae meretrices dicebantur in Campania solitae ante pistrina alicariorum uersari questus gratia* eqs. Rud. 535, 536, Paul. p. 128 s. u. Mauduci: *Plautus ait: Quid si ad ludos me pro manduco locem? Quapropter? clare crepito dentibus.* Ubi etsi in codd. legitur: *Quid? si aliquo ad ludos me pro manduco locem? Quapropter? Quia pol clare crepito dentibus,* tamen eis quae antea de ratione inter Paulum Festumque intercedente exposuimus, in memoriam reuocatis uix dubitabimus, quin quae apud Paulum sint ex illis quae in codd. inuenimus recisa esse dicamus. Rud. 820, Fest. p. 301 s. u. Sultis: *in Rudente: Curate haec sultis magna diligentia.* Rud. 1208, Fest. p. 318 s. u. Sacrem porcum: *[et in Rudent]e: Sunt domi [agni et porci sacres].* Trin. 136, Paul. p. 107: *Inconciliasti, comparasti, commendasti, uel, ut antiqui, per dolum decepisti.* Recte a Ritschelio haec glossa huc relata est. Trin. 609,

Fest. p. 359 s. u. Tammodo: *ut Attius: Tammodo, inquit, Praenestinus.* Non dubium esse potest, quin hic locus non ex Acci quadam fabula, sed ex Plauti Trinummo sumptus sit, quamquam propter codicum Festi RSA (cf. Mommsen, Abh. d. Berl. Akad. d. Wiss. 1864, p. 70) scripturam: *Accius in . . . ctor lius dardanius . . . . . . in tenebris.* atque Politiani: *pro lius dardanius prius fuit tindaridarum* quarum utraque quid faciam nescio, non certum est genuinum hunc Pauli locum esse. Trin. 721, Paul. p. 45 s. u. Cacula: *Plautus: Video caculam militarem.* Trin. 1014, 1020, Paul. p. 38: *Condalium* . . . . . Nam huc propterea haec glossa spectare mihi uidetur quod solis his locis illud uocabulum adhibitum inuenimus. Truc. 611, Fest. p. 166 s. u. Naucum: *et in Truculento: Amas hominem non nauci.*

§ 15. Accedamus iam ad eos locos, qui apud Festum recta, in codicibus Plautinis falsa exstant scriptura. Qui propterea maximi sunt momenti, quod secundum eos codicum scripturas deprauatas atque corruptas corrigere atque emendare licet. Huc spectant hi loci:

Amph. 490, Paul. p. 61 *Consuetionem Plautus pro consuetudine dixit.* Codd. quod exhibent *suspitio* nullum sensum praebet, sed ex uersu antecedenti per librarium repetitum est. Scioppii coniectura *consuetio* restitutum est. Aul. 336, Fest. p. 274 *Rauim anti[qui dicebant pro raucitate]. Plautus: Ubi si quid pos-[cam, usq. ad rauim poscam prius.]* p. 282 s. u. Rauam uocem: *[ut est apud P]lautum, qui [ait in Aulularia: Ubi si quid] poscamus quod ravim [poscam prius.]* In codd. BI sic hic uersus scriptus est: *ubi si quid poscamus quae* [omissum a I] *adarauim [I arram] poscamus prius.* Neque codd. neque Festus hunc uersum integrum exhibent. Tamen apparet et apud Festum et in codd. quae sint, in eis latere ueram scripturam: *Ubi si quid poscam usque ad rauim poscam prius.* Codd. si etiam altero loco habent: *poscamus,* clarum est id in textum peruenisse, postquam ex priore *poscam usque* factum est *poscamus quae.* Aul. 562, 563, Paul. p. 60 *Curionem agnum Plautus pro macro posuit, quasi cura macruisset.* Codd. BD *curiosam.* Pauli ille locus huc relatus est a Scaligero. Ceterum codicum scriptura non errori sed coniecturae ineptae tribuenda uidetur esse, nisi forte glossema est, quo genuinum *curionem* e textu motum esse putamus. Bacch. 929, Fest. p. 363 *Termentum pro eo quod nunc dicitur detrimentum* l. pelites *utitur Plautus in Bacchidibus.* B. *Non pedibus tormento fuit*

praeut ego e. q. s. C. *Non pedibus tormentorû it* e. q. s. Codicum scriptura *tormento fuit,* uel *tormento ruit* cum omni sensu careat, a Lambino secundum illam Festi glossam uox *termentum* in textum Plautinum peruenit. Atque *termentum* bonam uocem latinam esse, cui etiam eum sensum quem Paulus inesse uult tribuere possumus, quae Salmasius ad hunc locum attulit exempla *momen, tormen, pomen* a uerbis *mouere, torquere, ponere* deriuata docent. *Tormento* autem coniectura ineptissima est, ut cubiculum pro suduculum, aliae.[1]) Curc. 99, Fest. p. 166 s. u. Nautea: *[. . . . Idem Curculione: Nam odor u[nguentum o[mnium prae tuo nautea est.]* B²EI exhibent *nausea.* De qua scriptura cf. quae dicta sunt ad Cas. epil. 7. Curc. 5, Fest. p. 314 s. u. Status dies: *Plautus in Curculione: Si status condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum quo imperant ingratis.* Codicum *imperat* atque Festi *ingràtis* librarii errores sunt. Rectam autem esse Festi scripturam contra quod Macrobius habet: *intercessit* demonstrare non necesse est.[2]) Curc. 500, Fest. p. 210 s. u. Pedibus: *sic Plautus refert in Curculione: Item genus inter homines meo quidem animo, ut muscae, culices, cimices, pedesque, pulicesque.* Codd.: *Item genus est lenonium.* Omittunt: *cimices.* Mero librarii uitio ut apud Festum *genus est lenonium* sic in codd. cimices omissum esse apparet. Men. 101 Fest. p. 310 s. u. Struices: *Plautus: Cerialis caenas dat. ita mensas extruit, tantas struices concinnat patinarias.* Libri: *cenas, mensam,* BaCDa *Certalis,* Bb *Cer^tet^alis,* DcFZ *Cerealis.* De singulis disputare supersedeo. Men. 395, Fest. p. 273 s. u. Ritus: *[Plautus in Menaechmis: Certe haec mulier can-] terin[o ritu astans somniat.* BCD *cantherin ori tu.* cf. Aul. 495 ubi BD eandem corruptelam atque hoc loco exhibent. Mil. 213 Paul. p. 61 s. u. Comoedice: *Plautus: Euge eus adstitisti et dulce et comoedice.* B. *Euge, uscheme hercle astitisset et dulce et comoedice.* C. *Euge, usche me hercle astitis et* e. q. s. D. *Eugeuscheme hercle astitis et* e. q. s. Quae hoc loco inter Paulum codicesque intersunt, primum *euscheme* aut apud Paulum aut certe apud Festum fuisse ex optimi Guelferbitani codicis scriptura *eus*

1) Vocem 'termentum' hoc in uersu restituendam esse uiri docti consentiunt. Quorum de hoc uersu difficillimo sententias inter se repugnantes habes a Gualt. Brachmanno (De Bacchidum retractatione scaenica 1880) in annotatione ad hunc uersum collectas. Ipse Brachmannus *termentum hoc fuit* praefert. — 2) Ceterum huc referendam esse puto eam quoque glossam quae est ap. Paul. p. 102: *Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur.*

intellegitur. De *hercle* uoce apud Paulum omissa cum iam antea dixerimus, restat, ut exponamus quid de *adstitisti* et quod pro hoc codices exhibeant iudicemus. Ac Ritschelius quidem contra Paulum ex eis quae in codd. tradita sunt: *adstitit sic* restituit, credo quod sic optime codicum scripturam intellegi posse putabat. Lorenzius contra et Brixius non offensi *ĭt* tertiae personae perfecti[1]) scripserunt: *adstitit et.* Ribbeckius autem deleto uersu sequenti: *Numquam hodie quiescet priusquam id quod petit, perfecerit,* quem adscriptum esse putat ad u. 208, in editione nouissima Paulum secutus sic hunc uersum restituit: *Euge, euscheme hercle adstitisti* e. q. s. Ac mihi quidem ut ea restitutio ualde placet, ita ex eadem codicum scriptura corruptela orta uidetur esse. De *dulce* pro *dulice* uix opus est disertis uerbis agere. Mil. 1212, Fest. p. 305 s. u. Superescit: *Mea opera super hac uicina, quam ego nunc concilio tibi.* In BCD legitur *super hanc uicinam* et *mihi* quorum utrumque corruptum esse apparet. Poen. I, 2, 137, Paul. p. 60: *Comperce pro compesce dixerunt antiqui.* Codd.: *comperta, quod ex illa uoce ortum esse perspicuum est.* Preud. 250, Fest. p. 181 *Occidamus Plautus ponit pro contra cedamus. cum plurimae aliae praepositiones familiariores huic uerbo sint.* In B exstat *accedamus,* unde secundum illam Festi glossam Passeratius Gulielmus Ritschelio assentiente effecerunt *occedamus.* Ex quo uerbo quod apud Festum exstat *occidamus* corruptum esse mihi propter explicationem additam probatur. Namque etsi recte Muellerus annotat ut ex *betere, perbitere,* a *lenire, delinire,* sic etiam ex *cedere* compositione *occidere* oriri potuisse, tamen cum nullo alio loco ex *cedo* cum praepositionibus composito *cido* factum esse uideamus, hoc quoque uersu formam illam quondam exstitisse negauerim. Truc. 490, Fest. 178 s. u. Oculissimum: *Idem: pluris esl ocu[latus testis unus quam auriti decem]* cf. Paul. p. 179 . . . . *Item ipse: Pluris est oculatus testis unus quam auriti decem.* In codd. casu uerbum *unus* excidit.

Omnibus autem his locis ut codicum nostrorum corruptelas facillime cognosci licuit ita nonnulli eiusdem condicionis uersus Plautini supersunt, qui corruptela grauiore laborant.

Aul. 399, Paul. p. 79 *Exdorsua dorsum confringe; alii exime.* Codd. *Congrum muraenam exossata fac sient.* Etsi mirum uidetur illam glossam ad hunc uersum spectare, tamen cur huc

1) Cf. Mueller, Pros. pp. 71—79.

referenda sit, elucet ex eis, quae Nonius p. 17, 30 affert: *Exdorsuare dorso nudare. Plautus Aulularia: tu Macerio Congrum, muraenam exdorsua, quantum potes.* Quare Pauli quoque glossam huc referendam esse ut nemo negabit, ita etiam totum uersum ad quem Pauli pertinet glossa eodem modo scriptum fuisse concedendum est ut apud Nonium legitur. Quae cum ita sint, condicio huius uersus eadem uidetur esse, atque eorum, quos recensione grammaticorum duplicem accepisse formam uidimus. Tamen argumenta grauissima contra hanc sententiam faciunt. Nam antea de duplici recensione statuendum esse nobis uisum est P recensionem esse genuinam, A recentiorem. Neque tamen quisquam erit, qui hoc loco Palatinorum scripturam foedatam hiatu falsissimo praeferat. Immo facillime ad uersum genuinum quem apud Paulum habemus alius uersus eiusdem Plautini exitus in margine asseri potuit, quo postea uerba genuina remota sunt. Atque talia apud Plautum glossemata saepenumero inueniuntur. Cf. exempli causa Men. 856.

Curc. 15. 15[a], Fest. p. 178. *[Oculissimum carissimum. Oculissi]mum ostium amicae [Plautus in Curculione]* . . . . Paul. p. 179. *Oculissimum carissimum. Plautus: Oculissimum ostium amicae.* Spectare haec ad u. Curc. 15 iam diu animaduersum est. Is autem uersus et qui sequitur — nam de singulis agere non possumus — in libris sic legitur: *Huic proxumum illud ostium occlusissimum. Salue ualuistin ostium occlusissimum.* Quem locum sanum non esse apparet. Atque quemadmodum editores et qui huic loco operam nauarunt, eum corrigere studuerint, in editione Goetzii annotatum est. Tamen omnibus his singulorum coniecturis praestare mihi uidetur Goetzii ipsius emendatio, qui Festum secutus totum locum sic restituit: *Huic proxumum illud est oculissimum ostium Amicae.* || *[Mihi uidetur] oclusissimum.* || *Salue! ualuistine usque, oculissimum ostium?* Quibus praeter Festi testimonium argumentis nitatur exponit Stud. philol. Lips. I, 250.

Asin. 96 sqq. ex eo quo in codicibus exstant ordine singulis mutatis sic apud Goetzium scripti sunt:

96. Dem. Qua me, qua uxorem, qua tu seruom Sauream
Potes, circumduce, aufer: promitto tibi
Non obfuturum, si tu id hodie effeceris.
Lib. Iubeas una opera me piscari in aere,
100. Reti autem iaculo uenari in medio mari.
Dem. Tibi optionem sumito Leonidam.

Idem hic locus inuenitur apud Festum, qui q. 198 s. u. Optio haec praebet: . . . . . *Plautus in Asinaria: Qua me, qua uxorem, qua tu seruum Sauream potes, circumduce, aufer, promitto tibi non obfuturum, si id effeceris, tibi optionem sumito Leonidam.* Contra Muellerum commate post uerbum *effeceris* posito cum codicibus *tibi* ad proximum uersum rettuli. Atque quae apud Festum sunt, si cum codd. comparamus, primum in tertio uersu haeremus: *Non obfuturum si id effeceris.* Apparet enim eum uersum plenum non esse, sed aliquid excidisse. Atque ne codices quidem quod exhibent: B *si hodie effeceris,* D *sit* [si] *hodie,* Osbernus IE3 F *si id hodie,* E *sit hodie* rectum est, cum eam scripturam, ad quam haec omnia redire uidentur, *si id hodie effeceris,* si statueremus, hiatum admitti necesse esset. Quare hunc locum cum opus uideretur mutare, multis rationibus uiri docti sanare studuerunt. Sed longum est hoc loco omnes coniecturas ad hunc uersum sanandum propositas afferre, quas omnes apud Goetzium inuenimus. Lenissima mihi ea uidetur, qua Ussingius huic loco consuluit: *si tu id hodie effeceris,* quam etiam Goetzius et Loewius in textum receperunt. Maxime autem offendit quod duo uersus in codd. Libano tributi (99. 100) apud Festum omissi sunt. De qua re priusquam agamus, uersuum illorum condicionem paulo diligentius inspicere placet. Neque in priore quidquam offensionis inest, alter uero quemadmodum in codicibus traditus est, prorsus abhorret a uersuum Plautinorum ratione. Exhibent enim BD: *Uenari autem rete iaculo in medio mari.* Quare Fleckeisenus praeter numerorum asperitatam offensus etiam coniunctis uerbis *rete iaculum* scribendum esse censuit: *et uenari autem reticulo* aut *et uenari autem iaculod.* Sed cum etiam Truc. 35 coniuncta inueniantur uerba *rete iaculum,* in eis non solum non est haerendum, sed etiam efficitur, ut Plautum hoc quoque loco ea coniunxisse putemus. Qua de causa etiam Langenii coniectura per se pulcherrima reicienda est, qui scribere uult: . . . . . . *me piscari in aere* ‖ *Reti, iaculo autem uenari in medio mari.* Propterea Hermanni scripturam, quam etiam Goetzius probauit, *Reti autem iaculo uenari in medio mari* praeferam. Duo igitur illi uersus cum eo loco ubi in codd. exstant apud Festum non inueniantur, quaeritur utrum casu uel apud Festum uel iam apud Verrium Flaccum interciderint, an omnino apud eos non exstiterint. Sententiarum huius loci conexus hic est: Demaenetus ut filio amanti uiginti minas quibus huic opus sit paret, Libano suadet ut

ipsum defraudet (u. 91). Ad quae Libanus cum domino ipsi nihil in manu sit, se illa ratione quidquam efficere posse negat (uu. 91—95). Deinde Demaenetus modo pecuniam paret, et se et mulierem et Sauream, seruum dotalem, inultu circumducendi potestatem seruo dat (uu. 96—98). Sequuntur Libani uerba (uu. 99. 100): *Iubeas una opera me piscari in aere || Reti autem iaculo uenari in medio mari.* Negat igitur Libanus ulla ratione fieri posse, ut uxorem Saureamque seruom defraudet. Nihilominus autem u. 106 maxima confidentia se illud effecturum esse contendit. Quare duo illi uersus hoc loco accommodati non sunt. Neque tamen propterea a Plauto eos abiudicari uelim, cum locum tantummodo mutasse uideantur. Optime enim omnia quadrant, si post uersum 95 eos inserimus. Libanus enim postquam dixit (uu. 91—95): Quomodo te defraudare possum, cui ipsi nihil est in manu? iam pergit: hoc non minus frustra esset, quam si in aere piscari, in medio mari uenari uellem. Atque Verriani nostri codicis scripturam eam fuisse cur negem, causam non habeo.

§ 16. Restat ut de eis agamus uersibus, quos falsos apud Festum traditos habemus. Atque eorum quidem duo sunt distinguenda genera: ei qui etiam in codicibus pariter falsi traduntur atque ei qui apud Festum solum uitiosa exstant scriptura. Atque illos suo iure ex eodem codice cui omnes adhuc uersus Plautinos tribuimus, sumptos esse putabimus. Quare ex eis quae uitia illi codici fuerint uideamus.

Primum igitur uersum propter rationes metricas uitiosum apud Festum iam antea offendimus: Pers. 244 *Neque tippulae leuius* c. q. s. Scribendum enim esse *tipulai* uidimus. AcceditAul. 595, Fest. 166 s. u. Nare: *Plautus in Aulularia*: *Quasi pueri qui nare discunt, scirpea induitur ratis.* Fest. 330 s. u. Scirpum *et Plautus in Aulularia: Quari puri, qui nare discunt, scirpo induetur ratis.* Restituendum esse hunc locum ad normam prioris apparet. Eadem atque illius codicum est scriptura. Offenderunt uiri docti in proceleusmatico primi pedis, quem trochaei loco apud Plautum non usu uenire constat. Quod uitium non propterea excusatur, quod hic uersus a Plauto omnino abiudicandus est. Hoc enim loco delendos esse uersus 592—598 omnes consentiunt. Atque Brixius quidem eos aliunde huc insertos esse putat[1]), Goetzius[2]) ad exemplum eorum, qui sunt Bacch. III. 2, Epid. I, 2, de uetusta interpolatione cogitat. Atque hoc totam horum uersuum rationem contemplanti mihi ueri similius uidetur.

1) Neue Jahrb. 91, 56. — 2) Cf. eius annotat.

Nihilominus autem cum tales interpolationes Plautina uersuum construendorum norma factas esse uideamus, uix interpolatori uitium illud tribuendum erit: sed cum Pylade, Kochio[1]), Goetzio genuinam huius uersus formam hanc putamus: *Quasi qui pueri* e. q. s. — Cas. III, 1, 9, Fest. 310 s. u. Sutrium: . . . . *Sed facito dum merula per uersus quod cantat colas cum suo cuique facito ueniant quasi eant Sutrium.* Codd. teste Gepperto *merui aper uersus quos cantat colas. cum cibo cum* . . . . Agitur hoc loco de priore uersu, qui eodem modo et apud Festum et in codd. corruptus est. Neque enim dubium esse potest, quin in codd. eadem scriptura, quae apud Festum est, corrupta exstet, non quam Geppertus inde enucleare studuit: *Sed facito dum memoria* e. q. s. Neque quisquam iam contra Festum codicesque scribendum esse censebit: . . . *quos cantat Colax.* Immo praeter unam prioris uersus lacunam sic omnia optime intelleguntur:

Sed facitodum merula . . . . per uersus quos cantat colas
Cum cibo suo quisque facito ueniant, quasi eant Sutrium.

Lacuna autem illa communis est codici Verriano Palatinisque.[2]) — Cas. II, 5, 93, Paul. 366 s. u. Titiuillitium: *Plautus: Non ego istuc uerbum empsi cum titiuillitio.* B: *istud . . . emissum tibi stalitio. Titiuillitio* in exitu huius uersus recte apud Festum seruatum est. Neque tamen in uocibus antecedentibus *empsi cum* sensum inesse apparet. Eodem loco cum etiam codd. corrupti sint haec corruptela iam ab antiquis temporibus in textum Plauti illata esse uidetur. Alia de hac re sententia est O. Muelleri, qui *empsi cum* non ex codice quodam Plautino fluxisse sed apud Paulum uel Festum corruptum esse ratus, inde *empsiculem* restituit, ut dicitur *pensiculo, missiculo.* Ac fortasse recte hoc fecit. Certe C. F. W. Muelleri hoc praeferam sententiae, qui *uerbum mi empsim* scribendum esse censuit.[3]) — Hiatum et apud Festum et in codicibus nostris uersibus inuenimus his: Curc. 566, Fest. 372 s. u. Vapula Papiria *Reddin an non mulierem prius quam te huic meae machaerae obicio mastigia? Vapula ergo te uehementer*

1) Neue Jahrb. 107, 842. — 2) Ad quem uersum sanandum Buechelerus (Jahrb. 87, 751) proposuit *Sed facito dum merula per [per] uersus quos cantat colas.* Ceterum quoniam de hac scena agimus commemorari licet dittographiam esse uu. 13—16, quibus prorsus eadem exponuntur atque uu. 7—12. Conferamus enim 7. *Fac uacent aedes.* 13. *Fac habeant linguam tuae aedes.* Simul apparet u. 12. *Cura, ego ad forum modo ibo. iam hic ero.* ‖ *Bene ambula* optime totam scenam finiri. — 3) p. 483.

iubeo ne me territes. Hiatum igitur septenarii trochaici *machaerae obicio* cum libris Festus exhibet, quem cum emendatione lenissima, quam C.F.W. Muellerus[1]) proposuit, *machaerae huic obicio* euitari licuerit, uix Plauto tribuemus. — Men. 778, Paul. 369 s. u. Velitatio: *Nescio quid uelitati estis inter uos.* Codd. *Nescio quid uos uelitati estis inter uos duos.* Versum a Paulo in breuius redactum esse iam antea commemoratum est. Sed ex eis quae exstant apud eum, elucet hiatum apud Festum quoque exstitisse.[2]) — Iam nonnulli loci exstant, qui omnino a Plauto abiudicandi sunt. Eorum iam antea commemorauimus Aul. 595: *Quasi qui pueri nare discunt scirpea induitur ratis.* Accedit Mil. 94, Fest. 375 s. u. Valgos: *in Milite glorioso: Qui talos uitiosos maiorem partem uideas uagi salis.* Codd. *Maiorem partem uideas ualgis suauiis. Valgis suauiis* apud Festum quoque restituendum esse ex Mommseni singulorum Festi codicum collationibus patet (Abhandlungen der Berl. Akad. 1864, p. 82). Haec autem Festi uerba: *qui talos uitiosos* non ad Plautum spectare, sed errore in uersum Plautinum irrepsisse[3]) apparet. Quare consentiunt inter se Festus et libri. Tamen haec huius prologi pars a Plauto abiudicanda est. Cas. II, 8, 62, Paul. 117 *Lingulaca genus piscis uel mulier argutatrix.* Pertinere hanc glossam non solum ad Cas. II 8, 61, sed etiam ad u. 62 ut ex duplici huius uocis explicatione apparet ita hac Nonii glossa, quae est 50, 8 comprobatur: *Lingulacae locutuleiae* e. q. s. ubi u. 62 allatum inuenimus. Hunc autem uersum Loewius (Anal. 204) delendum esse censet ut grammatici procul dubio additamentum, quo pessumdetur ioci lepida breuitas. Ac sane hoc fortasse recte contendit cum u. 61 per se prorsus sufficiat. Most. 1042, Fest. 167 s. u. Naucum: *Quod id esse dicam uerbum nauci nescio.* Codd. *Quid.* Quod Festus *quod*, codices *quid* exhibent, huic dif-

1) p. 552. — 2) Hunc uersum Ritschelius (p. XIII) in eis enumerat, quibus ad hiatum tollendum nullum remedium habet, alio loco (Neue Plaut. Excurse 114) forma obsoleta 'uelitatis' restituta sanari putat. Muellerus (p. 557) sic scribendum esse censuit: *Nescio quid uos uelitatin estis inter uos duos.* Ac si *nescio quid* hoc uersu idem quod pronomen indefinitum ualere reputabimus (cf. G. Fuhrmann Jahrb. 105, 809 sqq.) satis apta Muelleri coniectura uidetur. — 3) O. Muellerus ea uerba ex glossemate ad explicationem *qui diuersas suras* adscripto orta atque huc in textum ipsum translata esse putat. Quae sententia propterea mihi ueri similis non uidetur, quod in his uerbis prorsus alius sensus latet atque in eis, ad quae pro glossemate ea adiecta esse Muellerus uult. Quamobrem statuere malim apud Festum praeter Opilii Aurelii eorumque qui eum sequerentur, etiam aliorum sententiam de uoce *Valgos* exstitisse, qui eam uerbis, qui talos uitiosos [habeant], interpretarentur.

ferentiae haud multum erit tribuendum. Maximi autem est momenti quod hunc uersum si ubi exstat ibi genuinum putamus tunc cum Ritschelio[1]) et Lorenzio lacunam statuere coacti sumus. M. Bonnetus autem[2]) totum uersum grammatici alicuius facetias scurriles putat. Ac sane deleto hoc uersu cum optime omnia quadrent, sententia eius ualde commendatur. — Praeter hos singulos uersus a Plauto abiudicandos uno loco dittographiam quoque quae dicitur apud Festum offendere nobis uidemur. Est haec Asin. 96 sqq., quos quo ordine scribendos esse putemus antea exposuimus. Quem horum uersuum ordinem si uerum existimamus, tunc non minus quam si quae adhuc scripta fuerunt perlegimus offendimus. Versibus enim 96—98 prorsus eadem exstat sententia atque uersibus 101—107 (Redimam). Primum enim et ibi et hic Demaenetus seruum hortatur, ut quacumque ratione possit, argentum paret (Qua me — aufer: Tibi optionem — amicae quod det). Deinde et ibi et hic pollicetur nihil inde seruo periculi fore (promitto — effeceris: Quid ais — Redimam). Porro cum etiam in exitu huius scenae similia inueniantur, ut duplicem recensionem ibi statuendam esse Goetzius putauerit, etiam hoc loco eadem ratione omnia optime explicari posse puto. Ac facile intellegitur dittographiam esse uu. 96—98 quibus aperte studium cognoscitur uu. 101—106 in breuius redigendi.

§ 17. Veniamus iam ad eos locos quos apud Festum unum falsos traditos inuenimus. Bacch. 123, Fest. p. 217 s. u. Putitium: *ta id est pura fac . . . . dibus rettulit . . . . tior est barbaro . . . . .* Atque primum quidem quomodo has lacinias supplendas esse censeamus exponendum est. Apud Paulum igitur cum ante glossam sequentem *Pubes* exhibeatur: *Putitium Plautus pro stulto,* apud Plautum autem haec uox inueniatur Bacch. 123, ubi BCD exhibent: *I*[CD *is*] *stultior es barbaro Poticio,* eadem igitur fere, quae apud Festum exstant, uix dubium esse potest, quin haec glossa ad illum Bacch. uersum pertineat et uersus ipse apud Festum allatus fuerit. Quare apud Muellerum ille Festi locus sic restitutus est: *ta id est pura fac . . . . . heredibus rettulit. [Putitium Plautus pro stulto: Putitio stul]tior est barbaro.* In his offendit primum quod haec supplementa lacunae spatium excedunt, deinde quod quae Plauti uerba afferuntur, uersum non efficiunt. Quare Merklinius aliter locum restituit[3]) proponens *ta id est pura fac[ta. Puti-*

1) Parerg. 468. — 2) Jahrb. 1875, 885. — 3) Obseruationes ad Sexti Pompeii Festi Paulique excerpta. Dorpat 1860, p. 8.

tium Plautus in Bacchi]dibus rettulit [pro stulto quom ait: Is stul]tior est barbaro [Putitio] satis magno exemplorum numero allato, quibus referendi uerbum in afferendis testibus usu uenit. Atque mihi ualde haec emendatio commendatur. Quam si probamus, etiam id apparet, quae apud Festum exstent redire ad ea quae in codd. sunt: '*i, stultior es*' c. q. s. Facillime enim postquam ex *i stultior* factum est *is stultior*, quod etiam in CD habemus, etiam *es* in *est* mutari potuit. Quare recta cum codicibus Plautinis apud Festum quin exstiterit scriptura *stultior es* non dubito. Iam uero Pauli testimonio (p. 216) firmatur apud Festum exstitisse *Putitio* pro quo codd. exhibent *Poticio*. Nihilominus ea quae additur explicatio ad *Potitios* spectat. Neque tamen ullo loco hoc nomine illam familiam commemoratam inuenimus. Quare si secundum Festi exemplificationem codicumque scripturam huius familiae mentionem hoc uersu fieri putamus, falsa est Festi·scriptura. Sed quaeritur utrum omnino de illa familia hoc loco agatur. Atque mihi quidem ualde dubium id uidetur. Plautus enim si tetigisset id quod apud Festum commemoratum est, nonne putandus est dicturus fuisse *stultior es barbaris Poticiis?* Atque praeterea offendit uerbum *barbarus* hoc uersu sensu prorsus alio usurpatum esse atque u. 121. Neque tamen quae hoc loco offerantur difficultates, quomodo tollam habeo. Quare in dubio relinquenda est haec res, dum fortasse aliunde lux afferatur. — Curc. 444, Fest. p. 214 *Perediam et bibesiam Plautus finxit sua consuetudine* e. q. s. B. *perreh diam et per heblesiam* exhibet, quae quamquam satis sunt deprauata, tamen genuinam huius uersus scripturam, quae est apud Goetzium, indicant: . . . . *Perediam et Perbibesiam.* — Epid. 333, Paul. 125 *Murricidum ignauum stultum. Plautus: Murricide homo, [ignaue iners]; ignaue iners* enim glossema esse apparet. Libri recte: muricide homo. — Men. 527, Fest. 333 s. u. Spinther: . . . . . *Iu[beasque spinther nouum] reconcinnarier.* B, Priscianus: *spinter*, CD *spinther*. Atque de his quidem tribus locis una iudicare licet. Primum igitur falsae horum uersuum scripturae, quas apud Festum Paulumque inuenimus non librariorum peccatis exortae esse sed ad ipsum Verrium Flaccum redire uidentur. Neque tamen propterea putandum est formas illas falsas *bibesiam, muricidum, spinther* ad codices aliquos redire Plautinos. Sed reputatis quae capite tertio exponere studuimus uersus Plautinos Verri Flacci non omnes ad ipsos codices, sed ad grammaticorum opera partem redire uersi simile esse, inde etiam has formas repetere licet. — Aul. 354, Fest. p. 364 s. u. Temetum: *Plautus in Aulularia: Cererin, Strobile has facturi nuptias?*

qui? quia temeti nihil allatum uideo. Atque prior quidem uersus in codd. prorsus eadem ratione scribitur, omissa etiam uoce *sunt* quae in eo Festi codice qui Politiano usu fuit exstitisse uidetur.[1]) *Has* autem et codices una exhibent pro quo apud Macrobium (Sat. III, 11) *hi* exstat. Seruium apud quem haec exstant (Georg. I, 344) *Cererine nuptias facturi estis?* apparet id non e codice quodam Plautino, sed ex memoria attulisse, ut his uerbis testimonio uti non liceat. Quaeritur igitur utrum codd. Festumque secuti *has sunt facturi* an cum Macrobio *hi sunt facturi* scribamus. Neque enim, cum apud Festum *has sunt* exstitisse uideatur, ullo argumento nititur Muelleri (482) coniectura, qui *has facturi* ex *haec* uel *hi s[unt] facturi nuptias* ortum esse putat. Duarum autem illarum lectionum quae apud Macrobium est eam in textum recepit primus Pylades cumque eo etiam Goetzius. *Hi* autem si scribimus, quos dictos esse putabimus? Utrum Megadorum et Euclionem, qui uersu antecedenti commemorati sunt, an coquos qui a Strobilo adducuntur? Procul dubio coquos qui adsunt intellegendos esse apparet. Sed hi dici non possunt nuptias facere, quod aut de parentibus aut de uiris qui uxorem in matrimonium ducunt adhibetur. Cf. Aul. 261. 288. Cas. II. 8, 50. Altera autem scriptura *has sunt facturi nuptias* iam propterea commendatur, quod una et in codicibus et apud Festum exstat. Sed quem tunc efficimus sensum? Optimum, ut mihi uidetur. Neque enim quaerere uult Staphyla Cereri utrum nuptias faciant, sed Cereri utrum *has* nuptias faciant, id est tales, quibus ne temeti quidem quidquam attulerint. Subiectum autem huius sententiae facillime ex uersu antecedenti suppleri potest. Quare hoc uersu Festi codicumque scripturam seruare uelim. Alterius autem uersus exitus in codicibus sic traditur: *allatum intellego,* quod unum rectum est. Cum Festo si una *allatum uideo* exhibet Macrobius (l. l.), inde nihil aliud sequitur nisi eum fontem quo Macrobius hoc loco usus est ad Verrium Flaccum redire[2]), dummodo illud *hi* uersus antecedentis aut casu aut librarii cuiusdam coniectura ortum esse putemus. Verrius autem Flaccus ipse unde hunc uersum uitiosum sumpsisse putandus est? Vix enim de glossemate in Verri Flacci librum illato cogitare possumus, neque etiam si reliquos omnes locos de quibus adhuc egimus contemplamur, ipsum Verrium Flaccum ex memoria hunc uersum

1) Cf. Mommsen l. l. p. 87. — 2) Fugit hic locus Hugonem Linke, qui de ratione inter Macrobii auctorem atque Verrium Flaccum egit (Quaestiones de Macrobii Saturnaliorum fontibus p. 36).

attulisse ueri simile est. Quare cum ne in codd. quidem Plautinis talis uersus exstitisse uideatur, ex opere alius grammatici apud quem e memoria hic uersus allatus erat, eum sumpsisse putandus est. — Men. 7, Paul. 28 *Atticissat Attice loquitur. Plautus: Non atticissat, sed sicilissat. id est Sicule loquitur.* B *uerum sicili cissitat*, CD *sycilicissitat.* Rectam formam esse sicelissat, quam apud Paulum inuenimus, Ritschelius demonstrauit.[1]) Neque tamen haec sola est differentia inter Paulum et BCD. Hi enim omnes exhibent *uerum*, Paulus *sed.* Atque Ritschelius quidem cum a Paulo *sicilissat*, a codicibus *uerum* accepit, sic uersum restituere conatus est: *Non atticissat uerum sicelissat tamen.* Ubi etsi mirum uidetur et codices et Paulum *tamen* uel quidquid praeterea in fine uersus fuit omisisse, tamen cum Pauli scribendi ratione hoc bene conuenit, ut nihilominus apud Festum plenum uersum fuisse ueri simile uideatur. Neque uero negari licet, *sed* quod apud Paulum exstat etiam Festi scripturam fuisse. Contrariam rationem cum Pseud. 372 offendamus ubi A *uerum*, P *sed* exhibent, minime ex recensione illam inter Festum et P differentiam ortam esse putauerim, sed etiam hic locus in Verri Flacci fonte ex memoria mihi uidetur allatus fuisse.

§ 18. Supersunt nonnulli loci qui utrum ad fabulas Plautinas pertineant incertum est. Huc pertinet Bacch. 446 ad quem spectare Pauli glossam p. 79 uiri docti putauerunt: *Expreta antiqui dicebant quasi expertia habita.* Atque haec quidem glossa ut iam difficultates praebet maximas, ita etiam uersus Bacch. 446 interpretes magnopere uexauit. Legitur enim apud Ritschelium hoc modo: *Fit magister quasi lucerna uncto expretus linteo.* Videtur igitur ratio quaedam interesse inter Pauli glossam atque huius uersus uocem 'expretus'. Verum neque glossa Pauli intellegi potest neque *expretus* quid sit adhuc est enucleatum. Accedit hiatus post uocem *lucerna* ut appareat uersum prorsus corruptum esse. Quare hanc rem intactam relinquo.[2]) Similis atque huius

1) Op. II, 434. — 2) Praeter illam corruptelam grauissimam etiam alia in hoc uersu latere mihi uidetur, quae facilius corrigi potest. Offendit enim statim ab initio huius uersus atque sequentis coniunctio: *Fit magister .... Itur illinc ....* Neque minus durum est quod fieri cum participio coniunctum est. Accedit quod ne codicum quidem scriptura eadem est quae Ritschelii. Exhibet enim B *Id* (*al. it*), C *Et*, D *Fit*, F *It.* Quare ad has difficultates soluendas hanc coniecturam proposuerim quae etiam ad librorum optimorum scripturam propius accedit: *Ita magister*

uersus condicio est Pseud. 1278, cuius mentionem fieri ap. Fest. p. 161 s. u. *Naenia* his laciniis *ubi ergo* . . . . uiri docti putauerint imprimis quod et hic et ibi uocem naeniam habemus. Nam quae praeterea in codicibus sunt (BC *tibi circumuortor*, D *ubi* [ti] *circumuortor*) ualde illis dissimilia sunt. Accedit quod totam hanc rem difficillimam reddit cantici hunc uersum esse, quod editores uariis modis metiuntur. Ritschelius enim sic scripsit: *Circumuortor, cado: nenia ludo id fuit.* Lorenzius: *Ut me amaret, ubi circumuortor cado.* Si ad hunc uersum spectare putamus illas Festi lacinias, tunc Buggii[1]) coniectura commendatur, qui apud Festum *ubi ergo*, in codicibus propterea *ubi ergo uortor* uel *ubi ergo inuortor* latere putauit. Neque tamen de hac re diiudicare ausim. Pauli glossam p. 69 *Dirigere apud Plautum inuenitur pro discedere*, quae ad Curc. 424 relata est, iam cum illo uersu secundum B *dissicit* uel *dissecit* scribendum esse constet, nemo erit, qui eo spectare putet. (Cf. Ribb. com. Rom. fragm.[2] praef. XIV. Fleckeisen Jahrb. 121, 122.) Recte fortasse ad Capt. 521 relata sunt, quae apud Festum p. 133 s. u. Manticularum exstant: *Plautus hoc significare uidetur, quibus quotidie paruae noxae extergeantur. frequens enim antiquis ad manus tergendas usus fuit mantelorum.* Neque tamen certi quidquam de ea re affirmari potest.

quasi lucerna . . . . . . *Agitur Illinc iure dicto.* Ad *Ita* cf. Trin. 835. Ea quae de hoc uersu restituendo egit Britzlmeierus (Progr. d. k. Studienanst. zu Landshut 1867/68 p. 6) probare non possum. Scripsit autem: Fit magister quasi lucerna Punica exornatus sit. — 1) Neue Jahrb. 107, 405.

INDEX

LOCORVM PLAVTINORVM.